

**КООРДИНАТОР ПРОЕКТІВ ОБСЄ В УКРАЇНІ
МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО**

«ЮРИДИЧНІ НОВЕЛИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ»

*Збірник тез доповідей та наукових повідомлень
учасників науково-практичної конференції*

13 червня 2022 р.

м. Харків

УДК 340(043.2)

Адреса редакційної колегії:

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

Тези друкуються мовою оригіналу,
відображають позицію автора,
який несе відповідальність за зміст

Редакційна колегія: д-р юрид. наук, проф., проректор з наукової роботи *Д.В. Лученко* (відп. ред.); к-т юрид. наук, начальник відділу наукових досліджень *Ю.А. Чуприна*; к-т юрид. наук, спеціаліст відділу наукових досліджень *В.С. Штефан*; к-т юрид. наук, асистент кафедри державного будівництва, голова Ради молодих вчених *А.О. Муртіщева*; голова Студентського наукового товариства, аспірант *К.Г. Анісімов*; студент факультету юстиції, стажист відділу Верховенства права та прав людини Координатора Проектів ОБСЄ в Україні *В.В. Марценюк*.

ЮРИДИЧНІ НОВЕЛИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 13 червн. 2022 р.) / за заг. ред. Д.В. Лученка. – Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2022. – 54 с.

УДК 340(043.2)

©Національний
юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2022 р.

Комарова Т.В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
д.ю.н., професор кафедри права Європейського Союзу

НОВА СПЕЦІАЛЬНА ПРОЦЕДУРА НАБУТТЯ ЧЛЕНСТВА В ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ: В ПОШУКАХ ПРАВОВОЇ ОСНОВИ

28 лютого 2022 р. Президент України Володимир Зеленський зробив важливий для всієї української нації крок – подав заявку на набуття членства у ЄС. Зважаючи на обставини, в котрих знаходиться країна, Президент закликав ЄС застосувати «прискорену» процедуру вступу до ЄС. Таке прохання стало нагадуванням Союзу про головні цілі його створення – запобігання війни та захист демократичних цінностей, які безсумнівно разом із економічним розвитком є базою сучасного міжнародного правопорядку.

Зовнішньополітичний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію із кінцевою метою набуття членства у ЄС та НАТО ніколи не був настільки важливим, як після 24 лютого 2022 року. У зв'язку із цим особливою актуальності набувають питання відповідності України критеріям членства в ЄС та щодо процедури набуття цього членства.

Процедура подання заявки та набуття членства регламентована установчими договорами ЄС, а саме ст. 49 Договору про ЄС, яка встановлює, що: «Будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства у Союзі. ...». Далі стаття закріплює процедурні етапи подання заявки, але стосовно критеріїв членства первинне право ЄС залишається доволі лаконічним та малоінформативним.

По суті єдиними озвученими вимогами до третіх країн, що воліють приєднатися до європейської сім'ї та хочуть подати про це заявку є те, що держава є європейською (практика розширення ЄС показала, що цей критерій виходить далеко за межі географічного виміру європейськості, а також пов'язаний із історичними, політичними, культурними, ціннісними зв'язками держави із Європою) та поважає й віддана поширенню цінностей ЄС. Можемо зробити висновок, що тут закріплені вимоги прийнятності заявки, але не йдеться про більш конкретні критерії членства у ЄС.

Про критерії членства йдеться у Копенгагенських критеріях, які були прийняті Європейською Радою у 1993 р. у формі Висновку. Закріплення звичаєвих норм щодо критеріїв членства саме на цьому етапі пов'язано із безпрецедентним розширенням ЄС за рахунок держав колишнього соціалістичного табору, а отже таким собі синдромом недовіри до них щодо стандартів демократії та розвинених ринкових відносин. Одразу хотілося б зацентувати увагу на юридичній силі Висновку – він є актом так званого «м'якого права», оскільки Європейська Рада на момент прийняття цього акту не мала повноважень по прийняттю юридично обов'язкових рішень.

Копенгагенські критерії встановлюють, що країни, які хочуть приєднатися до ЄС, повинні мати: 1) стабільні інститути, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу й захист меншин; 2) функціонуючу ринкову економіку, яка здатна витримати конкуренцію ринкових сил в ЄС; 3) здатність брати на себе та ефективно виконувати зобов'язання щодо членства, включаючи дотримання цілей політичного,

економічного та валютного союзу. Всі ці вимоги пов'язані із *aquis* ЄС, які блоково розподілені на різні сфери (так звані глави *aquis* (Chapter of the *aquis*), у котрих ЄС має компетенцію¹.

Важливим є те, що в подальшому Висновок Європейської Ради так і не був втілений у «жорсткі» акти і це було цілком виважене рішення, пояснити яке можна тим, що прийняття нової держави до лав ЄС завжди носить політичний характер, а не залежить суто від формального виконання закріплених критеріїв. Жодним чином не можна применшувати роль виконання вищеназваних критеріїв у розширенні ЄС, але в той же час, Союз та його держави-члени свідомо залишили за собою певне поле маневру щодо того чи доєднувати державу-кандидатку до свого закритого клубу. Розширення ЄС завжди було і буде залишатися політичним процесом, актом вияву політичної волі всіх гравців, а не сухим виконання «домашнього завдання» державою-кандидаткою. При цьому керівну роль в оцінці готовності держави приєднатися до ЄС належить саме Європейській Комісії.

Повертаючись до заклику українського президента застосувати «спеціальну» або «прискорену» процедуру вступу до ЄС, слід розібратися що це за процедура. В юридичному сенсі такої процедури не існує, оскільки право ЄС описує лише єдиний можливий варіант – проходження всіх етапів набуття членства, які включають у себе *аплікаційну стадію* – подання заявки Раді ЄС із інформуванням Європейської Комісії, Європейського Парламенту та національних парламентів держав-членів ЄС (при цьому держава стає державою-заявницею), *оцінювальну стадію* – розгляд цієї заявки Європейською Комісією та прийняття рішення Європейською Радою (при позитивному рішенні держава стає державою-кандидаткою), *переговорну стадію* – проведення переговорів із державою-кандидаткою щодо умов договору про вступ та *ратифікаційну стадію* – ратифікація договору про вступ самим ЄС, всіма державами-членами та державою, що стає членом (після всіх ратифікацій держава стає членом). Часових рамок для всіх цих стадій не існує, отже можна зробити припущення, що заклик до «прискореної» процедури набуття членства Україною означає пришвидшення зазвичай доволі тривалих та бюрократичних етапів², але жодним чином не нехтування ними.

Можна сказати, що процедура набуття членства є своєрідними «ситом» для держав, які хочуть стати частиною європейської родини, оскільки ЄС давно вийшов за межі країн старої Європи, які мають розвинені та історично потужні демократичні засади. Як вже відмічалось вище, критерії членства сформулювалися як результат певної недовіри до нових країн, які мають доводити свою «гідність» членства. Але деякі європейські науковці відверто говорять про провал перед-вступної стратегії ЄС, оскільки вона не гарантує, що держава, яка успішно пройшла вступні випробування, в майбутньому не стане державою-порушницею цінностей ЄС як наприклад Угорщина та Польща [1, 2].

Слід констатувати, що початок «прискореної» процедури вже закладено, оскільки Рада ЄС попросила Європейську Комісію протягом кількох місяців розглянути заявку України та винести рішення про набуття нею статусу держави-кандидатки (рішення очікується у червні 2022 р.). Протягом цих кількох місяців Європейська Комісія буде ретельно вивчати дві заповнені Україною анкети-опитувальника, в який Україною оцінюється відповідність українського законодавства *acquis* ЄС, що є результатом виконання Угоди про асоціацію з ЄС³.

¹ Так, виділено 35 глав *aquis* як от енергетика, транспорт, сільське господарство, тощо (див.: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en)

² Наприклад, Туреччині знадобилося 12 років лише для того, щоб отримати статус держави-кандидатки.

³ Перший том, переданий Європейській Комісії 18 квітня 2022 р., присвячений першим двом критеріям членства – політичному та економічному, а другий, переданий 9 травня 2022 р. – відповідності законодавства.

Тепер очікуємо вияву остаточної політичної волі з боку ЄС та його держав-членів. Як зазначила Ольга Стефанішина, Віцепрем'єрка із питань європейської та євроатлантичної інтеграції, в інтерв'ю німецькому виданню Spiegel: «Статус кандидата продемонструє – Європейський Союз поважає рішення, що майбутнє України в ЄС».

Список використаних джерел:

1. Williams A. The Ethos of Europe Values, Law and Justice in the EU. Cambridge University Press, 2010. 359 p.
2. Kochenov D. Take Down the Wall. And Make Russia Pay for It The Case for the Immediate Accession of Ukraine to the European Union. Verfassungsblog on matters constitutional, 2022/3/21. <https://verfassungsblog.de/take-down-the-wall-and-make-russia-pay-for-it/>
3. Kochenov D. V. Admitting Ukraine to the EU: Article 49 TEU is the 'Special Procedure' EU Law Live. March 30, 2022. <https://ssrn.com/abstract=4083111>

**Anakina T.M.,
Yaroslav Mudryi National Law University
associate Professor of the EU Law Department, PhD**

RIGHT TO TEMPORARY PROTECTION IN THE EU MIGRATION LAW

On February 24, 2022, the Russian Federation launched a brutal, bloody large scale war against Ukraine. In gross violation of the principles of the UN Charter and the principles of international humanitarian law, the aggressor state is destroying civilian objects, killing and terrorizing civilians, and resorting to other prohibited means and methods of warfare. In search of security, protection and assistance according to UNHCR, as of 7th of June 2022 4,816,923 people that forcedly left the territory of our country were recorded across European states, among them 3,204,047 registered for temporary protection or similar national protection schemes in Europe.

The European Council, which unites representatives of all EU countries at the highest level, in its Conclusions of February 24, 2022, condemned Russia's military aggression and declared large-scale support for Ukraine and its people. Subsequently, on March 4, 2022, the EU Council, by Implementing Decision 2022/383, recognized the fact of mass relocation of persons from Ukraine and the possibility to apply the mechanism of temporary protection to such persons under the Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof (hereinafter – Directive 2001/55/EC) for the first time on EU level.

As for now there is no international treaty that deals directly with the issue of temporary protection. In the EU law, the temporary protection mechanism began to take shape under the influence of large-scale migration processes as a result of the military conflicts in the former Yugoslavia in the early 1990s. On 25 September 1995, the Council of the EU adopted a Resolution on the division of responsibilities for the reception and residence of displaced persons on a temporary basis, and on 4 March 1996, Decision 96/198/JHA adopted the relevant procedures. These acts were of a recommendatory nature. Subsequently, the Treaty of Amsterdam of 1997 laid down a provision on the possibility of granting temporary protection for up to six months due to the significant and sudden movement of third-country nationals and the use of measures in favor of the Member States concerned. members of mandatory minimum standards. The events of the 1999 Kosovo War intensified the Union's legislative action, leading to the adoption of Directive 2001/55/EC, which remains the EU's key interim protection act today. This Directive is binding on all Member States except Denmark. At the same time, Danish legislation contains many similar provisions.

According to art. 2 of the Directive 2001/55/EC “temporary protection” means a procedure of exceptional character to provide, in the event of a mass influx or imminent mass influx of displaced persons from third countries who are unable to return to their country of origin, immediate and temporary protection to such persons, in particular if there is also a risk that the asylum system will be unable to process this influx without adverse effects for its efficient operation, in the interests of the persons concerned and other persons requesting protection.

Under the provisions of the Directive 2001/55/EC we may conclude that a temporary protection is a form of protection, that differs from international protection, which is: exceptional; used in case of mass influx of displaced persons; aimed at immediate protection of persons (provides for prompt consideration of the application and granting a person a set of rights in the host country as soon as possible); limited in time (depends on the security situation in Ukraine); provided on a collective basis (to all those who meet the minimum requirements).

A temporary protection is one of the legal statuses of third-country nationals under the Common European Asylum System, along with refugee status and subsidiary status, which are different types of international protection and differ in the procedure for acquiring and enforcing certain rights. At the same time, the granting of temporary protection to a person does not restrict the right to apply for refugee status (Part 1 of Article 17 of Directive 2001/55/EC). Persons covered by the temporary protection mechanism are given the right to choose the EU Member State in which they wish to receive protection (para 16 of Decision 2022/383). This is one of the key differences compared to seeking international protection based on the “rule of first entry”. At the same time, temporary protection, like international protection, is granted to a person only in the territory of the Member State where he has acquired the relevant status.

The purpose of Directive 2001/55 / EC is, on the one hand, to introduce common minimum standards for Member States to ensure conditions of protection and, on the other hand, to establish a balance of responsibilities between Member States as experiencing the greatest migratory pressures. And those that the location of the location is far from such an impact.

It is important to note that the migration sphere, including the relationship on temporary protection, is covered by the EU's shared competence within the Area of Freedom, Security and Justice (Article 4.2j of the Treaty on the Functioning of the EU 1957). This means that legislation can be exercised by both the EU and the Member States, considering the principle of subsidiarity. At present, in this segment, EU law (Directive 2001/55/EC) sets only minimum standards to be implemented by Member States, giving the latter wide discretion. Therefore, states may introduce more favorable conditions for temporary protection. At the same time, there may be differences in the national legislation of the Member States in the number of beneficiaries of temporary protection, the procedure of its granting and the scope of guaranteed rights.

EU Council Decision 2022/382 defines the range of persons guaranteed the right to temporary protection in the EU: citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons and members of their families who legally resided in Ukraine until February 24, 2022. It does not matter , in which region of Ukraine the person lived (in which hostilities are conducted or rather quietly). States may provide temporary protection to a large number of persons. Thus, under Swedish law, temporary protection is provided to citizens of Ukraine who were legally in Sweden before February 24 and entered this country starting from October 30, 2021. Temporary protection in Spain is granted to citizens of Ukraine who entered the territory of the Kingdom not only after February 24, 2022, but also before that date (without time limit), and regardless of whether they were in the territory of this country legally.

The status of a person granted temporary protection is not acquired automatically. To do this, you must apply to the competent authorities of the host country (for example, to the administration of the commune in Poland, the police in Italy or Spain, the migration service in Portugal).

A person may be denied temporary protection. The general grounds for refusal are:

1) the commission of a crime against the peace and security of mankind or other actions contrary to the purposes and principles of the United Nations, poses a threat to the national security or public order of the host country;

2) protection has already been granted in another country;

3) the person is not entitled to temporary protection or the application is submitted again after the refusal (unless there are new circumstances that deserve attention).

The term of temporary protection is determined by the security situation in Ukraine and in the EU member states shall be valid at least 1 year. As it was mentioned member states may propose more favourable provisions in this respect. For instance, the temporary protection in Poland is granted for 18 months, in Spain it is granted till the 04th of March 2024.

Persons granted temporary protection have a wide range of rights in the host country:

- the right to information on one's status in plain language;
- the right to access the system of reception (accommodation);
- the right to reside and move in the host country;
- the right to work for hire or entrepreneurial activity;
- the right to preschool and general education;
- the right to social security (in the absence of sufficient means of subsistence);
- the right to medical care (at least in the amount of emergency care and basic treatment);
- the right to preserve family unity;
- special rights for vulnerable groups (children, the elderly, people with disabilities, victims of trafficking)

The main difference between the list of rights of persons granted temporary protection and the rights of refugees is that a person can exercise these rights in a short time (for example, work the day after the decision to grant temporary protection).

Persons granted temporary protection are also assigned responsibilities. The main duty is to comply with the law and cooperate with the competent authorities of the host country, including inform about the change of residence.

The most important advantages of temporary protection are: simple and fast receipt procedure; the possibility to choose the country in which the person wishes to acquire temporary protection and the right to change it in the future; the right to leave and return to the host country (subject to its migration legislation); the opportunity to get a job in a short time. Meanwhile it is necessary to take into account the difficulties caused by this status: relatively short period of validity (duration is due to the security situation in Ukraine; residence permit may be terminated early); relatively less social support (than for persons granted international protection). Thus, temporary protection is a more attractive form of protection for Ukrainian citizens abroad who intend to return to Ukraine after the war.

Волощук О.Т.,
Чернівецький юридичний інститут,
Національного університету «Одеська юридична академія»,
к.ю.н., доцент, в.о. завідувача кафедри міжнародної та кримінальної юстиції

ГЕНОЦИДНА ПОЛІТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Протягом всієї історії таке ганебне явище, як війна, не переставало турбувати людство. Війна спустошувала території, вбивала і забирала мільйони людських життів, калічила і фізично, і душевно. І, на жаль, не дивлячись на такі вкрай жорстокі і неприйнятні сучасному світу негативні явища, агресія і нині залишається частиною людського буття.

Як відомо, на територію України вторглися російські загарбники і фактично чинять усі ті безчинства, які можуть мати місце в умовах загарбницької війни. І найбільш цинічним є те, що так звана «спецоперація»¹, яка повністю є проявом агресії зі сторони РФ, направлена на винищення Українського народу як такого. Геноцидна політика стала і підставою, і основою путінської агресії. І хоча зі сторони РФ робилися і робляться спроби підвести цю так звану «спецоперацію» під «благі наміри» – звільнення населення України від нацистів-бандерівців та захист російськомовного населення, все ж очевидним і беззаперечним є факт вторгнення на територію України і розв'язання війни з метою загарбання території, знищення Української державності, розграбування та фізичного винищення українців. Навіть спеціальний термін для цього було штучно створено – денацифікація. Це не вписується у жодні законні рамки, тим більше моральні.

Загалом якщо звернутися до історії, то часто науковці стверджують, що історія людства – це історія геноцидів². Не впадаючи у такі крайнощі, водночас можна частково підтримати таку точку зору. Так, справді ці явища спостерігались доволі часто в різних регіонах світу. Ситуації, які підпадають під сучасне визначення актів геноциду, зафіксовані ще у Стародавньому Римі (до прикладу фізичне знищення або повернення в рабство населення Карфагена). У ранньому Середньовіччі хрестоносці в ході Альбігойських воєн вирізали більшу частину населення Південної Франції. Під час Великої Французької революції війська, які придушували повстання роялістів у Вандеї, отримали наказ вбивати не тільки дорослих чоловіків, а також дітей і жінок репродуктивного віку. Аналогічні злочинні діяння відбувалися практично повсюдно в світі, набуваючи особливо великих масштабів в стародавньому та середньовічному Китаї і на Близькому Сході. Масові вбивства мирних жителів були зафіксовані в ході більшості збройних конфліктів минулого століття.

Усвідомлення трагічних подій I та II світових воєн, а також інших збройних зіткнень в історії людства мало наслідком визнання геноциду злочином, що порушує норми міжнародного права та суперечить моральним принципам, і відповідно створення механізму попередження та протидії із цим злочином, як на міжнародному рівні, так у межах національних правових систем.

Незважаючи на те, що нині акти геноциду засуджуються, як на теренах держав, де вони вчиняються, так і за її межами – міжнародною спільнотою, сучасні нації та народи, на превеликий жаль, винищують, ліквідуючи одне одного з такою ж з самою жорстокістю, як це відбувалось

¹ Путін офіційно оголосив про проведення спецоперації на Донбасі. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/novyna/polityka/putin-oficijno-oholosyv-pro-provedennya-speczoperacziyi-donbasi>

² Ohayan V.A. The problem of genocide in modern society. *International Journal of Social Sciences and Humanities*. 2016. Vol. 6. № 1. P. 110-113.

і в племенах та родах в умовах первіснообщинного ладу. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. відбуваються криваві розправи над релігійними, етнічними, національними групами в Південному Судані, Сирії, Іраку, Центральноафриканській республіці. Найбільш жахливим за кількістю жертв і небаченою жорстокістю відбувся геноцид у Руанді і, на жаль, нині відбувається на території нашої держави і теж з великою кількістю жертв і неймовірною жорстокістю.

Чи завжди геноцид є елементом агресивної війни? На це запитання дає відповідь сама історія воєн. Ні. Не всі війни були пов'язані із злочином геноциду. Разом з цим, геноцид завжди пов'язаний із використанням зброї, проведенням масових вбивств населення країни за певними дискримінаційними ознаками за підтримки і сприяння органів держави, а це може відбуватися на території однієї держави в рамках загальнодержавної злочинної політики, яку реалізують вищі органи влади, що нічого спільного немає із агресивною війною. Адже війна чи агресія – це збройний напад однієї держави на іншу, спрямований проти її територіальної цілісності, політичної незалежності та державності³. Тобто геноцидна політика може реалізуватися поза агресією (наприклад, Голодомор на теренах Української РСР у 30-х рр. минулого століття, етнічні чистки у Руанді в 90-х роках минулого століття), а агресивна війна може відбуватися без вчинення злочину геноциду (наприклад, війни у Іраку, Лівії, Сирії наприкінці минулого початку нинішнього століття). Але можливе і поєднання цих двох злочинних діянь, коли війна ведеться у поєднанні із вчиненням актів геноциду, що є найбільш жорстоким і нелюдям проявом варварства. Найбільш красномовним прикладом в історії є Голокост під час ІІ світової війни.

Чи можна стверджувати, що в Україні теж відбувається агресивна війна, основою якої є геноцидна політика, направлена на винищення українців?

На це запитання (хоча відповідь очевидна) можна дати відповідь крізь призму аналізу положень Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р.⁴, у якій чітко дається перелік діянь, які підтверджують вчинення актів геноциду. Згідно ст. ІІ цієї Конвенції актами, які вказують на вчинення геноциду, тобто діями, що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку, є:

а) *вбивство членів такої групи* (масові вбивства на територіях Київщини, Донбасу, Харківщини, Запоріжжя, Миколаївщини і ряді інших міст та областей з особливою жорстокістю, із закликами винищувати українців та усе українське повністю вписуються у цей пункт⁵);

б) *заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи* (серйозні тілесні ушкодження фіксуються українськими медичними працівниками, передаються акти експертиз правоохоронним органам, це стосується і фізичного, і душевного стану здоров'я постраждалих);

с) *навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її* (на тимчасово окупованих територіях України відчувається брак продуктів харчування, засобів гігієни, одягу та ряду іншої необхідної для

³ Визначення агресії. Резолюція ГА ООН 3314 (XXIX) від 14.12.1974 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text

⁴ Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, 09 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

⁵ Воєнні злочини Росії в Україні: АІ знайшла нові докази. URL: <https://www.dw.com/uk/voenni-zlochyny-rosii-v-ukraini-ai-znaishla-novi-dokazy/a-61714038>

нормально життя продукції, заборона свободи пересування, слова або суттєве їх обмеження, відірваність від комунікації із іншими населеними пунктами України, кабальні вимоги до підприємців тощо);

d) *заходи, розраховані на запобігання дітонародженням у середовищі такої групи* (в Україні нині зафіксовані випадки масових згвалтувань на територіях, де ведуться активні воєнні дії або встановлено окупаційний режим, при чому із тяжкими наслідками, як для фізичного, так і психічного здоров'я жінок та дівчат, що призводить до нездатності у майбутньому їх до дітонародження⁶);

e) *насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої* (нині українськими правоохоронними органами зафіксовано чимало випадків вивезення дітей з території України в РФ або взагалі у невідомому напрямку⁷).

Отже, як бачимо із вищенаведеного, в Україні насправді відбувається повномасштабна війна супроводжувана масовими вбивствами з особливими звірствами та цинізмом щодо нашого населення, що є проявом усіх актів геноциду, передбачених у Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Ми маємо дати відсіч, відстояти свою територію, державність і неодмінно своє право як народу на існування. І українці це доводять кожного дня. Маємо також відмітити і те, що наступне питання, яке стоїть на порядку денному після належної кваліфікації злочинних діянь російських військових на території України і збору доказів – притягнення до відповідальності як РФ, так і конкретних індивідів за злочини агресії, геноциду, проти людяності та, безумовно, воєнні. Це вкрай складно, але, як видається, буде зроблено, оскільки нині весь світ є свідком цієї варварської війни і підтримує Україну у протистоянні проти російської агресії.

Демура М.І.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
к.ю.н., асистентка кафедри кримінального процесу

ЗАСТОСУВАННЯ ДІДЖИТАЛ ІНСТРУМЕНТІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день наша країна проходить складні випробування, напевно найскладніші за всю історію незалежності – повномасштабна війна. Переконана, що це найбільші виклики, з якими ми могли зіткнутися починаючи з 1990 року. Із 24 лютого, із дня нападу Росії на Україну, розпочалася перебудова правової системи України і підлаштування норм права до воєнного стану. Так, Верховна Рада України продовжила свою роботу і в турборежимі здійснює оновлення законодавства, в тому числі, і кримінального процесуального. Було прийнято Закони України № 2111-IX від 03.03.2022, № 2137-IX від 15.03.2022, № 2201-IX від 14.04.2022 та багато інших нормативних актів, якими внесено зміни до КПК України. Зауважу, що аналіз прийнятих законодавчих актів свідчить про присутність в них ознак застосування цифрових технологій.

Україна стоїть на шляху цифрової трансформації майже усіх сфер суспільного життя, що знайшло свій прояв у створенні та запровадженні застосунку «Дія», сервісу «eМалютко»,

⁶ «Вийшла зібрати квіточки для мами і згвалтували». Свідчення про сексуальні злочини військових РФ на півдні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novynu-pryazovya-rosarmia-zhvaltuvannya-pivden/31817310.html>

⁷ москвити викрали і вивезли до Росії понад 2 тисячі українських дітей. URL: https://radiotrek.rv.ua/news/moskoviti-vikrali-i-vivezli-do-rosiyi-ponad-2-tisyachi-ukrayinskih-ditey-video_285570.html

окремих модулів платформи «Електронний суд» (ЕСІТС), програми для проведення відеоконференцій «EasyCon» в судових установах, системи електронного кримінального провадження eCase MS, підписанні Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери, утворенні Координаційного комітету з питань реалізації та впровадження цифрового проєкту у сфері правосуддя, становлення цифрової економіки та інформаційного суспільства.

Варто зазначити, що незважаючи на воєнний стан, процеси цифрової трансформації продовжилися. Про це свідчать новели КПК, зокрема, наступні:

- у разі необхідності постановою слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування (ч. 6 ст. 110 КПК);

- слідчому, прокурору надано повноваження під час проведення обшуку долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб (ч. 6 ст. 236 КПК);

- слідчому, прокурору надано повноваження під час проведення обшуку здійснювати пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що містяться в комп'ютерних систем або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку тощо (ч. 6 ст. 236 КПК);

- під час проведення огляду слідчому, прокурору надано право проводити огляд комп'ютерних даних. Такий огляд проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі) (ч. 1, 2 ст. 237 КПК);

- доповнення КПК новою статтею - 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису»;

- зміни до порядку проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу). На сьогодні не потребує дозволу слідчого судді установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника (ст. 268 КПК) (перелічені вище норми закріплені в Законі України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам» від 15.03.2022);

- можливість використання в суді показань, отриманих під час досудового розслідування, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 4 ст. 95 КПК);

- суд може ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового провадження, навіть якщо обвинувачений проти цього заперечує (ч. 2 ст. 336 КПК).

- при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (ч. 1 ст. 615 КПК);

- дізнавач, слідчий, прокурор має забезпечити участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника - із застосуванням

технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника (ч. 12 ст. 615 КПК);

- копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 14 ст. 615 КПК) (перелічені вище норми закріплені в Законі України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022).

Наведені законодавчі положення дозволяють констатувати той факт, що кримінальна процесуальна галузь активно впроваджує цифрові технології для здійснення кримінального провадження. Розглядані нормативні положення свідчать, що саме воєнний стан «підштовхнув» законодавця до прийняття означених змін. Дійсно, діджитал-інструменти стали невід'ємною частиною нашого повсякденного і професійного життя. Тому в складних умовах, коли фізичні контакти, можливість передачі документів, залучення осіб до провадження, ускладнені проведенням бойових дій, цифрові технології зайняли своє провідне місце.

Вбачається, це тільки початок і застосування цифрових засобів у сфері кримінального провадження стане невід'ємною частиною сучасного кримінального процесу.

Певна частина цитованих вище норм введена до КПК тільки на час воєнного стану. Водночас, на наше переконання, окремі із положень ст. 615 КПК продовжать свою дію і після завершення воєнного стану. Практика застосування окремих нововведень проілюструє їх актуальність, результативність, а також можливість застосування в подальшому у мирний час.

Напевно, в першу чергу, мова йде про застосування технічних засобів фіксування ходу і результатів проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи. Вважаємо, що норми про залучення понятих є застарілим положенням і жодним чином не забезпечують об'єктивність і законність проведення обшуку чи огляду житла чи іншого володіння особи. В той же час, здійснення безперервного відеозапису є значно ефективнішим і в точності відображає хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи. Отже, очікуємо на перемогу, закінчення воєнного стану і збереження окремих положень в КПК як ознак інноваційних перетворень кримінального процесу України.

Так само, можливо в майбутньому стане «нормою» залучення до провадження захисника із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку), використання в суді показань, отриманих під час досудового розслідування із відеофіксацією, здійснення дистанційного судового провадження, зберігання копій матеріалів кримінальних проваджень в електронній формі, а в подальшому і перехід до електронного кримінального провадження.

Як відомо, електронний формат кримінального провадження вже започатковано в Україні. За Положенням про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс», з 16 грудня 2021 р. розпочалося використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування «іКейс» у Національному антикорупційному бюро України, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, Офісу Генерального прокурора, Офісі Генерального прокурора. Вбачається, що наразі ці органи є єдиними органами досудового розслідування, які залучені до запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування. Водночас, ст. 106-1 КПК України «Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування» не містить в собі

положень, які б визначали перелік органів і певних обмежень щодо визначення конкретних органів, які працюють в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування.

Звісно в рамках одного дослідження неможливо розглянути всі зміни до кримінального процесуального законодавства, що стосуються застосування діджитал інструментів в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. В той же час, ключові з них були наведені вище.

Забуга Ю.Ю.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
к.ю.н., асистентка кафедри кримінального права № 1
старший науковий співробітник лабораторії дослідження
проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ **ЗАСТОСУВАННЯ ЧАСТИНИ 2 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ**

Починаючи із 2014 р. питання щодо доцільності/недоцільності криміналізації колабораціонізму в Україні хоча і було досить актуальним та стояло достатньо гостро, проте відносилось до дискусійних, які так і не отримали свого однозначного рішення донедавна. Науковці по-різному оцінювали потребу у встановленні кримінальної відповідальності за ці дії. Одна група вчених (М.А. Рубашенко та ін.) заперечувала необхідність появи такої нової кримінально-правової норми, посилаючись на те, що в КК України вже передбачено низку норм, які дозволять притягнути колабораціоністів до кримінальної відповідальності. Інша ж група вчених (Є.О. Письменський, О.В. Головкін, І.Р. Сказко, В.Н. Кубальський та ін.) виступала за її появу, аргументуючи це потребою у встановленні менш суворої відповідальності за колабораціоністські діяння, які не охоплювались різними формами діянь, передбачених статтями 109-111 КК України. Поодинокі спроби внести зміни до КК України, доповнивши його відповідною нормою, робив і законодавець¹. Та повномасштабне вторгнення армії Російської Федерації на територію України 24.02.2022 р. остаточно поставили крапку в цій дискусії. І вже згідно із Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX від 03.03.2022 р., Особливу частину КК України було доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність».

Вказана стаття складається аж із 8 частин та містить 4 примітки. У частинах 1-7 ст. 111-1 КК України передбачені склади самостійних одиничних кримінальних правопорушень, тоді як у ч. 8 наведені кваліфікуючі ознаки для діянь, передбачених у частинах 5-7 цієї статті. На нашу думку, найбільш дискусійними для науковців та достатньо суперечливими для практиків стануть положення частини 2 цієї статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за добровільне зайняття громадянином України *посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території*, у тому числі в окупаційній

¹ Зокрема, йдеться про проекти Законів «Про заборону колабораціонізму» від 09.03.2017 р. № 6170, «Про захист української державності від проявів колабораціонізму» від 20.12.2017 р. № 7425 та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду)» від 20.12.2017 р. № 7426.

адміністрації держави-агресора. Дане діяння карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої, а отже, відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України відноситься до кримінальних проступків.

Виходячи зі ст. 6 Конституції України, виділяють такі органи державної влади: легіслатури, міністерства, державні комітети (державні служби), центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, місцеві державні адміністрації, місцеві органи міністерств, державних комітетів та інших центральних органів виконавчої влади, а також суди різних інстанцій. На тимчасово окупованих росіянами територіях найчастіше створюються місцеві державні адміністрації, місцеві органи міністерств, державних комітетів та інших центральних органів виконавчої влади, місцеві та апеляційні суди. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державну службу», посада – це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень. Важливо розуміти, що серед осіб, які обіймають посади в органах влади є працівники апарату таких органів, які виконують суто матеріально-технічне забезпечення останніх. Зокрема, йдеться про людей, які працюють у канцелярії, бухгалтерів (але не головних), працівників їдальні, прибиральниць, спеціалістів, які забезпечують роботу комп'ютерів та іншої офісної техніки, тощо. Тому постає цілком закономірне питання: невже перелічені особи мають нести кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність? Особливо, якщо врахувати, що вони не наділені владними повноваженнями, не виконують функції державних службовців і не є службовими особами в кримінально-правовому розумінні, про що безпосередньо наголошено у диспозиції ч. 2 ст. 111-1 КК? Що робити, якщо під час досудового розслідування стане зрозумілим, що люди пішли працювати на вказані посади в новостворені органи влади лише з однією метою: забезпечити себе і свою родину коштами для проживання? А часом навіть виживання... Для прикладу, це можуть бути люди, зі вщент зруйнованого Маріуполя.

Видається, що така співпраця із окупантами хоча і підпадатиме під загальне поняття «колабораційна діяльність»² в розумінні авторів Закону № 2108-IX від 03.03.2022 р., проте не повинна своїм наслідком мати притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності. Дійсно, це питання на практиці потрібно вирішувати диференційовано стосовно кожної особи окремо. Проте, як видається, в описаних вище випадках кримінальна відповідальність має виключатися з урахуванням положень про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України). По-перше, як вже зазначалося, дане діяння за ступенем тяжкості до кримінальних проступків відніс сам законодавець. По-друге, з урахуванням описаної ситуації воно не сягатиме того рівня суспільної небезпеки, яке властиве кримінальним правопорушенням. Воно не заподіє і не зможе заподіяти істотну шкоду національній безпеці України, бо не становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам нашої держави.

Достатньо неоднозначно і певною мірою суперечливо виглядає використання в диспозиції ч. 2 ст. 111-1 КК України законодавцем поняття добровільності щодо зайняття посади в органах влади, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на тимчасово окупованих територіях.

² Як свідчить аналіз пояснювальної записки до ЗУ № 2108-IX від 03.03.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» під колабораційною діяльністю автори законопроекту розуміють співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах.

«Добровільність» виступає обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності за такі дії. Вочевидь, автори закону мали на увазі те, що особа, яка погоджується на зайняття такої посади, робить це за вільним волевиявленням. Воля такої особи не повинна бути ніким і нічим обмеженою. Перш за все йдеться про те, що особа погоджується зайняти певну посаду без застосування психічного чи фізичного примусу по відношенню до неї чи її близьких осіб з боку росіян. Виключатиме добровільність і шантаж цієї особи. Проте як будуть на практиці оцінюватися випадки, коли, наприклад, винна особа буде стверджувати, що побоювалася відмовити росіянам, які запропонували їй отримати певну роботу, через страх за своє життя, посилаючись на те, що вона чула, які звірства вони творять із тими, хто їм відмовляє? Особливо якщо особа отримала цю інформацію від третіх осіб і це виявиться чутками? Однозначно відповісти на поставлені питання доволі важко.

Як вже зазначалося, за ступенем тяжкості кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 111-1 КК України відноситься до кримінальних проступків. Це не зовсім узгоджується із назвою самого розділу, в якому розташована дана норма – «Злочини проти основ національної безпеки». У самій назві Розділу I Особливої частини КК України наголошується на тому, що за ступенем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення, передбачені його нормами, мають бути виключно злочинами, а не кримінальними проступками. Проте умови, в яких законодавець приймав аналізовані зміни до КК, дійсно можуть призвести до помилок. Окремо можна покритикувати і санкцію цієї статті, яка за кількістю розташованих у ній основних покарань відноситься до безальтернативних, адже вона передбачає лише одне основне покарання - позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. Дане покарання виглядає досить дивним, враховуючи характер діянь, за яке воно має призначатися. Уявіть собі ситуацію, коли громадянина України забороняють працювати на строк 10 років прибиральником лише тому, що він погодився на цю посаду в адміністрації «ЛНР» після 24.02.2022 р. Чи досягне таке покарання мети, передбаченої у ч. 2 ст. 50 КК України? Риторичне питання.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що положення ч. 2 ст. 111-1 КК України виглядають певною мірою суперечливими через: 1) характер діянь, які мають бути кваліфікованими за цією нормою, 2) вказівкою на ознаку «добровільності» як обов'язкову умову притягнення особи до відповідальності за дії, описані в диспозиції, а також 3) запропоноване основне покарання, застосування якого навряд чи сприятиме досягненню своєї мети. У зв'язку із цим більш доцільним виглядає виключення цієї норми із КК України або суттєве її доопрацювання, результатом якого має стати унеможливлення притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність українців, яким не пощастило опинитися на окупованих територіях.

МОЖЛИВІ ПРОЯВИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У СПРАВАХ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В умовах дії правового режиму воєнного стану активно відбувається новелізація українського законодавства з метою налагодження ефективної діяльності органів державної влади. Вирішення публічно-правових спорів є пріоритетним в умовах дії воєнного стану та залишається головним завданням адміністративного судочинства. Однак, на шляху до цього можуть траплятися зловживання процесуальними правами. Звернемося до нової категорії публічно-правових спорів та проаналізуємо можливі прояви зловживання процесуальними правами під час їх розгляду.

Так, 12.05.2022 року статтю 20 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) було доповнено частиною 3, в якій передбачається, що Вищому антикорупційному суду підсудні справи про застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644 – VII, а саме – стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Вищий антикорупційний суд вирішує адміністративні справи щодо застосування санкції як суд першої інстанції (ч. 5 ст. 22 КАС України). При цьому варто зауважити, що під час вирішення адміністративних справ щодо застосування санкцій можливі прояви зловживань процесуальними правами. Неприпустимість зловживання процесуальними правами визначається у ст. 45 КАС України та визначаються можливі способи зловживань.

Особливості провадження у справах про застосування санкцій визначаються ст. 283-1 КАС України. У зазначеній статті встановлюються вимоги до подання позовної заяви. У разі недотримання вимог цієї частини суд повідомляє про це позивача та надає йому строк, але не більше ніж 24 години, для усунення недоліків. Невиконання вимог суду в установленний строк має наслідком повернення позивачу позовної заяви та доданих до неї документів. Позивач може вчасно не усунути недоліки. Для відповідача встановлюється скорочений – дводенний строк для подання відзиву на позовну заяву. На даному етапі можуть виникати зловживання процесуальними правами зі сторони позивача. Так, позивачем може бути подано декілька позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями. Також це може бути подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер.

Позовна заява розглядається в судовому засіданні з повідомленням про дату, час та місце судового засідання позивача та особи, щодо якої ставиться питання про застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції». Неявка в судове засідання учасників справи чи їх представників не перешкоджає розгляду позовної заяви по суті та не може бути підставою для зупинення строків її розгляду, відкладення засідання на інший час чи дату або оголошення перерви в судовому засіданні. Однак, можливі прояви зловживання

процесуальними правами можуть бути у вигляді надмірної кількості подання клопотань, які потребують розгляду і ухвалення з приводу них рішення. Зокрема, може бути подано клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення. Відповідно до ч. 3 ст. 45 КАС України регламентується, що якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

Зловживанням процесуальними правами буде порушення порядку подання, витребування доказів. Суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони.

Зловживання процесуальними правами може траплятися під час подання апеляційної скарги. Апеляційна скарга на рішення Вищого антикорупційного суду може бути подана стороною до Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду протягом п'яти днів з дня його проголошення. Особи, які не були присутні при проголошенні зазначеного рішення, мають право його оскаржити протягом п'яти днів із дня публікації рішення на офіційному веб-сайті Вищого антикорупційного суду. Однак, строки можуть бути пропущені подання апеляційної скарги і можливість їх поновлення без поважної причини може визначатися як зловживання процесуальними правами.

Резюмуючи, слід зазначити, що адміністративні справи про застосування санкції щодо стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано, відносяться до термінових справ, особливість розгляду яких визначається КАС України. Під час розгляду вказаної категорії адміністративних справ можливі різні способи прояву зловживань процесуальними правами, що може призвести до порушення строків розгляду адміністративної справи та вплинути на законність та обґрунтованість судового рішення. Неприпустимість зловживання процесуальними правами є важливою засадою адміністративного судочинства, дотримання якої сприяє досягненню головного завдання адміністративного судочинства – вирішення публічно-правового спору.

Корнєва П. М.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
к.ю.н., старший викладач кафедри міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОТРИМАННЯ ТИМЧАСОВОГО ПРИХИСТКУ УКРАЇНЦЯМИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

За інформацією ООН та ЮНІСЕФ у 2022 році через війну в Україні біля 8 млн українців були вимушені змінити місце проживання всередині країни, а біля 6 млн українців залишили свою країну (UNHCR: A record 100 million people forcibly displaced worldwide. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1118772>). Більшість наших співвітчизників, які емігрували з України через збройну агресію Російської Федерації, знайшли притулок в країнах Європейського Союзу. Тільки в Польщі станом на кінець травня обліковується біля 3,5 млн

переселенців-українців (Ukrainian refugees arrive in Poland ‘in a state of distress and anxiety’). URL: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1119172>).

Безпрецедентний обсяг переселенців-українців став підставою для впровадження Європейським Союзом спеціального правового статусу для таких осіб – переміщені особи, яким надається тимчасовий захист.

Порядок надання тимчасового захисту було розроблено та закріплено ще Директивою Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому (Директива Ради про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. URL: https://zakon.help/files/article/11903/Директива_Ради_ЄС_2001_55_ЄС.pdf).

Проте запровадження цієї процедури в дію відбулося лише у цьому році через масовий наплив переміщених осіб з України шляхом прийняття імплементаційного рішення Ради ЄС № 2022/382 від 4 березня 2022 р. (Імплементаційне рішення Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. URL: https://zakon.help/files/article/11903/Директива_Ради_ЄС_2001_55_ЄС.pdf).

Слід звернути увагу, що «тимчасовий захист» необхідно відрізнити від «біженства», вони є різними правовими категоріями. Головна різниця полягає в тому, що статус біженця – це індивідуальне, гарантоване міжнародними конвенціями право, тоді як право на тимчасовий захист є колективним. Право на тимчасовий захист не передбачає звернення з індивідуальними заявами і проходження адміністративної процедури її розгляду. Крім того, головним документом, який регулює питання біженства, є Женевська конвенція про статус біженців 1951 р, Нью-Йоркський протокол 1967 р. та Дублінська конвенція 1990 р. (Топ-5 головних запитань про статус біженця та тимчасовий захист. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/page/top-5-golovnyh-zapytan-pro-status-bizhencya-ta-tymchasovyy-zahyst>).

Метою ж Директиви 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. є саме встановлення мінімальних стандартів для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб із третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, а також сприяння у збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому та відповідальності за наслідки прийому таких осіб.

Можна визначити наступні ключові аспекти тимчасового захисту, що визначені вищевказаною Директивою (Директива Ради про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. URL: https://zakon.help/files/article/11903/Директива_Ради_ЄС_2001_55_ЄС.pdf).

Щодо визначення цього поняття, то відповідно до Директиви під тимчасовим захистом розуміється процедура виняткового характеру для забезпечення у разі масового або неминучого масового напливу переміщених осіб із третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, негайного тимчасового захисту таких осіб, особливо якщо існує

ризик того, що система притулку не зможе впоратися із таким напливом без негативних наслідків для свого ефективного функціонування, інтересів відповідних осіб, а також інших осіб, які просять про надання захисту.

У свою чергу, переміщеними особами вважаються громадяни третіх країн або особи без громадянства, які були змушені покинути свою країну чи регіон походження, або евакуйовані, зокрема у відповідь на звернення міжнародних організацій, і не можуть повернутися у безпечних та стабільних умовах через ситуацію, що склалася у цій країні, і які підпадають під дію статті 1А Женевської конвенції або інших міжнародних чи національних документів, які надають міжнародний захист, зокрема: 1) особи, які врятувалися втечею із районів збройного конфлікту або спалаху насильства; 2) особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних чи загальних порушень прав людини.

Тривалість тимчасового захисту становить один рік. Цей строк може бути продовжений автоматично на шестимісячні строки протягом максимум одного року у тому випадку, коли не прийнято рішення про припинення тимчасового захисту через те, що ситуація в країні походження є такою, що не дозволяє безпечно і надійно повернення осіб, яким надано тимчасовий захист, з належною повагою до прав людини і основних свобод, а також зобов'язань держав-членів щодо невидворення. Таке рішення приймається Радою ЄС, про що інформується Європейський парламент.

Тимчасовий захист забезпечує отримання переміщеними особами окремих соціальних гарантій, зокрема, переміщеним особам гарантується: право на працю та право на освіту (держави-члени надають дозвіл особам, які користуються тимчасовим захистом, на період, що не перевищує термін тимчасового захисту, працювати як найманий працівник або самозайнята особа згідно із правилами, що застосовуються до професії, а також брати участь у таких видах діяльності як можливість отримання освіти для дорослих, професійна підготовка та практичне навчання на робочих місцях); право на житло (держави-члени забезпечують особам, які користуються тимчасовим захистом, доступ до придатного житла або, у разі необхідності, засобами для отримання житла); право на соціальний захист (держави-члени забезпечують надання особам, які користуються тимчасовим захистом, необхідної допомоги в частині соціального забезпечення та засобів до існування, якщо вони не мають достатніх ресурсів, а також медичного забезпечення, принаймні, невідкладну медичну допомогу та необхідне лікування у разі захворювання) тощо.

Таким чином, Європейський Союз максимально оперативно відреагував на ситуацію, що склалася в Україні та забезпечив правові підстави для набуття українцями, які були вимушені покинути свою країну через військову агресію Російської Федерації, легального правового статусу в країнах ЄС, а також отримання мінімальних соціальних гарантій.

При цьому необхідно зазначити, що кожна країна-член Європейського Союзу має свої особливості у забезпеченні тимчасового захисту, зокрема, Директива 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. не діє в Данії, а також не застосовується у країнах Шенгенської зони, які не є членами ЄС, а саме в Швейцарії, Норвегії, Ліхтенштейні, Іспанії (Роз'яснення щодо тимчасового захисту та отримання статусу біженця. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-timchasovogo-zahistu-ta-otrimannya-statusu-bizhencya). У той саме час, кожна країна має право встановлювати додаткові соціальні гарантії для українців на свій розсуд.

Крицька І.О.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
к.ю.н., старший викладач кафедри кримінального процесу

**ВІДСТУП УКРАЇНИ ВІД МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ,
ГАРАНТОВАНИХ СТАТТЕЮ 5 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Розпочата Російською Федерацією неспровокована війна щодо України та запровадження в нашій державі воєнного стану обумовило потребу у швидкій адаптації чинного законодавства до реалій сьогодення. Вочевидь, це не могло оминути й кримінального процесуального, свідченням чого стало запровадження змін до розділу IX-1 КПК. Це стосується, зокрема, й ст. 615 КПК, яка зазнала суттєвого оновлення через Закон України від 14.04.2022 р. №2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»¹. Однак такі зміни вимушені балансувати між охороною національної безпеки України, захистом її від внутрішніх та зовнішніх загроз, з одного боку, та забезпеченням основоположних прав і свобод людини, гарантованих, зокрема, Європейською конвенцією з прав людини² (далі – КЗПЛ). До них, без сумніву, належить право особи на свободу та особисту недоторканність, закріплене в її статті 5. Однак, навіть поверхневий аналіз чинної редакції ст. 615 КПК свідчить про дерогацію – окремі відступи Україною від міжнародно-правових зобов'язань, – що, за умови дотримання приписів ст. 15 КЗПЛ, є цілком допустимим.

Надалі спробуємо співвіднести окремі внесені до ст. 615 КПК зміни з положеннями статті 5 КЗПЛ з позицій аналізу відступу України від дотримання прав особи, гарантованих міжнародно-правовими зобов'язаннями. Отже, проведений аналіз приписів, закріплених у ст. 5 КЗПЛ, разом з ключовими рішеннями ЄСПЛ, в яких надається тлумачення відповідних норм, а також деяких рекомендаційних документів, що містять інформацію про правильне застосування окремих статей Конвенції, дає підстави констатувати відступ України від дотримання таких прав особи, гарантованих статтею 5 КЗПЛ:

здійснення законного затримання особи з метою допровадження особи до компетентного судового органу (п. (с) ч. 1 ст. 5 КЗПЛ). У світлі наведеної вимоги слід звернути увагу на те, що з огляду на запроваджені до КПК зміни, затримана особа може так і не постати у найближчій перспективі перед слідчим суддею, оскільки прийняття рішення про її тримання під вартою до 30 діб (зокрема, з можливістю неодноразового продовження цього періоду) може бути віднесено до компетенції керівника відповідного органу прокуратури. У зв'язку з наведеним доцільно одразу навести наступні нормативні положення ст. 5 КЗПЛ, від яких допускатиметься відступ при застосуванні правоохоронними органами України нової редакції ст. 615 КПК, для того щоб надалі системно проаналізувати ключові гарантії, що містяться в усіх них;

право затриманої або заарештованої особи на негайне доставлення до судді або іншої посадової особи, наділеної правом на здійснення судової влади (ч. 3 ст. 5 КЗПЛ). Відповідно до чинного законодавства, що має бути застосовано на період дії воєнного стану, строк можливого

¹ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 р. №2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>

² Європейська конвенція з прав людини: ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

затримання без ухвали слідчого судді було збільшено втричі – до 216 годин – порівняно із процедурою, що діє у звичайний період. Крім того, доцільно й акцентувати на тому, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК затримана особа для прийняття рішення про обрання щодо неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до 30 діб може бути доставлена до представника прокуратури – керівника відповідного органу прокуратури;

право затриманої та доставленої до суду особи на розгляд справи (щодо законності її затримання та доцільності застосування щодо неї подальшого ув'язнення або інших різновидів превенції) упродовж розумного строку судом або, на противагу цьому, право бути звільненою під час провадження (ч. 3 ст. 5 КЗППЛ). Як вже було зазначено вище, нові положення ст. 615 КПК допускають випадки, коли рішення про обрання щодо затриманої особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою строком до 30 діб може бути прийнято не слідчим суддею, а керівником відповідного органу прокуратури. До того ж, слід звернути увагу й на те, що розгляд питання про обрання стосовно затриманої особи запобіжного заходу або ж її звільнення у разі невиконання вимог щодо вчасного доставлення може бути суттєво віддалено в часі, зважаючи на збільшення загальних строків на доставлення особи до слідчого судді, суду, керівника органу прокуратури до 216 годин, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК, що так само створює певний відступ від вимоги щодо розумності строків;

право особи, позбавленої свободи через застосування до неї тримання під вартою або арешту, на ініціювання процесу, в рамках якого без зволікання законність її затримання або перебування під вартою буде встановлена судом, який наділений правом прийняти рішення про звільнення такої особи за умови, що позбавлення її свободи є незаконним (ч. 4 ст. 5 КЗППЛ). Коментуючи відступ від наведеної гарантії, доцільно звернути увагу на два аспекти: по-перше, за певних умов, повноваження слідчого судді, регламентовані ст. 206 КПК, які якраз спрямовані на ініціювання процедури перевірки законності затримання особи або тримання її під вартою з правом негайного звільнення, під час дії воєнного стану можуть бути делеговані керівнику органу прокуратури (п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК); по-друге, перевірка доцільності та законності подальшого застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою може строком до й місяці неодноразово здійснюватися так само керівником органу прокуратури, а не слідчим суддею або судом (ч. 2 ст. 615 КПК);

хоча у ст. 5 КЗППЛ безпосередньо не деталізовано вимоги щодо підстав та процедури продовження строків тримання особи під вартою (як на стадії досудового розслідування, так і на інших судових стадіях), у своїх рішеннях ЄСПЛ у контексті дотримання положень саме ст. 5 КЗППЛ акцентує уваги на недопустимості автоматичного або квазі-автоматичного продовження строків тримання особи під вартою без перевірки існування нових або дії попередніх ризиків та оцінки доцільності подальшого позбавлення особи свободи в рамках кримінального провадження (див. наприклад, рішення у справах «Tase v. Romania» (Тейс проти Румунії) (§ 40), «Svipsta v. Latvia» (Свіпста проти Латвії), (§ 86), «Харченко проти України», (§ 74) та інші^{3 4}. Натомість, ч. ч. 5-6 ст. 615 КПК у новій редакції допускати саме автоматичний порядок продовження строків тримання особи під вартою до 2 місяців у разі неможливості проведення вчасно підготовчого судового засідання, а також у разі неможливості постановлення відповідної ухвали в судовому розгляді.

³ Рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10.05.2011 р. (заява №40107/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text

⁴ Посібник із застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf

Як може засвідчити проведене дослідження, суттєва частина нововведень стосується наділення керівника відповідного органу прокуратури як повноваженнями щодо обрання особи тримання під вартою як запобіжного заходу строком до 30 діб, так і повноваженнями на продовження його застосування строком до 1 місяця неодноразово. У світлі наведеного доцільно відмітити, що відповідно до практики ЄСПЛ вираз «суддя або інша особа, уповноважена законом здійснювати судову владу» є синонімом терміну «компетентний судовий орган в п. (с) ч. 1 ст. 5 КЗПЛ. При цьому підкреслюється, що «здійснення «судової влади» не обов'язково обмежується розглядом судових спорів». Важливо, щоб «посадова особа» надавала гарантії, що відповідають «судовій владі», а для цього вона має бути незалежною від виконавчої влади та сторін⁵. До того ж ЄСПЛ відзначається, що неупередженість такої особи, уповноваженої на здійснення судової влади, може викликати обґрунтовані сумніви, якщо вона має право брати участь у подальшому розгляді справи в якості представника обвинувачення⁶. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що делегування відповідних повноважень від слідчого судді керівнику органу прокуратури становить саме відступ від прав особи за ст. 5 КЗПЛ.

Krupa L.,
Yaroslav Mudryi National Law University
National
association professor, Ph.D. in Law,
department of economic Law

IDENTIFICATION OF FINANCIAL MARKETS AND BUSINESS LEGISLATION WHICH SHOULD BE PRIORITIZED IN THE PROCESS OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LAW WITH EU LAW

On the way to Ukraine's accession to the EU, there are many tasks to create a common market, divided into political, economic, and legal. Of course, harmonizing the rules of economic activity in Ukraine with the EU is a complex process. It includes compliance with the requirements of the Association Agreement between Ukraine and the EU, based on the principles of Ukraine's national economic policy. This approach will preserve the national economic identity while integrating into the world economic space.

It should be acknowledged that Ukraine has long been working towards the development and adoption of regulations for economic relations following the obligations under the Agreement. Thus, according to official data contained on the European Integration Portal, the overall degree of implementation of the Agreement by Ukraine in all sectors for all years is 49%. This is of course a rather low figure due to a number of factors.

Returning to the country's commitments, they are all divided into sectors, among which a large place is given to the settlement of economic relations. The agreement establishes the following business areas of adaptation: technical barriers to trade, sanitary and phytosanitary measures, the establishment of business, trade in services and e-commerce, competition, energy, transport, companies, telecommunications, policy audiovisual industry, and consumer protection.

Given that the EU is, among other things, a unique international association that seeks to form and maintain a single common economic space, we consider it appropriate to have such a large number and detail of economic and legal obligations in the Agreement.

⁵ Case of Schiesser v. Switzerland from 04/12/1979 (Application no. 7710/76). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57573>

⁶ Case of Brincat v. Italy from 26/11/1992 (Application no. 13867/88). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57769>

At the same time, the impact of other sectors of Ukraine's commitments on economic relations is obvious. For example, the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" was adopted within the direction of "Political Dialogue, National Security and Defense". Part 3 of Art. 3 of this law defines the fundamental national interests of Ukraine, among which the leading place is occupied by: sustainable development of the national economy, civil society, and the state to ensure the growth of living standards and quality of life; Ukraine's integration into the European political, economic, security, legal space, membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization, development of equal mutually beneficial relations with other states.

Or, in the segment "Customs issues" a memorandum on cooperation between customs authorities and business entities, was developed and concluded.

This indicates a close connection between the areas of adaptation and the inexpediency of performing the tasks in isolation from each other, on the contrary, to direct efforts simultaneously to harmonize legislation and respect the national interests of Ukraine.

The creation of a common market requires the unification of legislation governing the activities of financial institutions in the EU, namely dictates the need to improve banking regulation, implementation of EU stock market rules, regulation of insurance (reinsurance), and brokerage activities in the insurance business, the introduction of market infrastructure financial services market, adaptation of payment services regulation, etc. Successful regulation of the EU financial services market testifies to a perfect mechanism, which needs to be looked at in detail from the standpoint of its adaptation to Ukrainian realities.

A significant number of requirements of the Agreement have already entered the field of activity of national legislators. According to "the European Truth" portal, 33.1% of commitments to the Financial Services segment have been fulfilled so far, and it is noted that 18 normative legal acts have been adopted or initiated. For example, in the banking services market in the period 2014-2022, 42.4% of commitments were fulfilled. The commitment to the introduction of a statistical reporting form on risk concentration for banking groups; to statistical reporting on intragroup transactions for banking groups; to improvement of mechanisms of information sharing between regulators of financial services markets has been fully met. This result was due to the adoption of the resolution by The Board of the National Bank of Ukraine dated 24.12.2019 №155 "On Amendments to the Regulations on the Procedure for Regulating the Activities of Banking Groups", the approaches of which are based on the provisions of Directive 2014/59 / EU of the European Parliament and of the Council of May 15, 2014, which establishes framework provisions for the rehabilitation and rehabilitation of credit institutions and investment companies. The legal act meets EU requirements.

Much work remains to be done to adapt a lot of the rules in the banking market to the acquis EU, including electronic money regulation; updating the current legislation on deposit guarantees in Ukraine. At an early implementation are a) commitments to improve the system of banking regulation and supervision and the procedure for withdrawing banks from the market and b) commitment to improve the procedure for submitting financial accounts.

Similarly, but in less detail, other areas of the financial market can be analyzed in terms of the degree of fulfillment of the obligations under the Agreement. But in general, there is a similar situation. In total for all years: Securities - execution of 28%; Insurance - 31.5%; Financial market infrastructure - 70%; Payment services - 72.7%. Of course, the numbers do not make clear the content of the adaptation, but instead indicate the direction of work.

Today, for very hard reasons, Ukraine has been given a chance to move quickly to the EU and has already submitted the completed second part of the questionnaire, which is necessary to obtain

the status of a candidate for EU membership. This forces the scientific and political community to concentrate efforts on the harmonization of legislation with EU law in general and norms on the financial services market in particular.

Art. 133 of the Agreement prescribes an algorithm for adapting domestic legislation on financial services to EU norms and standards. In particular, the Parties recognize the importance of approximation of the current legislation of Ukraine to the legislation of the European Union. Ukraine will ensure the gradual improvement of its existing laws and future legislation in line with *acquis* EU. Such approximation shall begin on the date of signature of this Agreement and shall progressively extend to all elements of the EU *acquis* listed in Annex XVII to this Agreement.

The Parties agreed that the effective and mutual opening of the relevant markets should be carried out gradually and simultaneously. During the process of legislative adaptation, the level of market access granted by the Parties on a reciprocal basis is linked to the progress made in adopting legislation in accordance with Annex XXI-A to the Agreement. The decision to start the next stage of market opening is made based on assessing the quality of the adopted legislation, as well as its practical application. Such an assessment should be made by the Trade Committee. Ukraine will provide access to contracting procedures to EU companies - established both within and outside Ukraine - in accordance with national public procurement rules on terms no less favorable than those applicable to Ukrainian companies. After the implementation of the last stage of legislative adaptation, the Parties will consider the possibility of mutual access to markets for procurement, the cost of which is even lower than the threshold values of the Agreement.

Муртішева А.О.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
к.ю.н., асистент кафедри державного будівництва
науковий співробітник сектору порівняльного правознавства
Науково-дослідного інституту
державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

ВЗАЄМОДІЯ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Питання функціонування публічної влади в умовах воєнного стану стає надзвичайно важливим. Максимально можлива ефективність і злагоджена робота органів державної влади та органів місцевого самоврядування є запорукою існування держави, функціонування економіки та соціальної сфери. Одним із важливих питань в цьому контексті є взаємодія військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (далі – Закон № 389-VIII) з метою покращення управління країною передбачає за рішенням Президента України можливість створення тимчасових державних органів – військових адміністрацій. При цьому Закон по-різному регулює підстави створення військових адміністрацій на рівні районів та областей і на базовому рівні. Ч. 4 ст. 4 Закону № 389-VIII передбачає такі підстави для створення адміністрацій на рівні районів та областей: а) не скликання сесії відповідної ради у встановлені законодавством строки; б) припинення повноважень ради; в) для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку.

Останній варіант був втілений в Указі Президента України від 24.02.2022 № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій», яким військові адміністрації були утворені в усіх областях, районах та в місті Києві на базі місцевих державних адміністрацій. Застосування цього підходу по-перше, стало оперативною реакцією на події, адже, наприклад, така підстава як не скликання сесії відповідної ради потребує встановлення відповідного факту після спливу встановлених строків (за загальним правилом сесії скликаються в міру необхідності, але не менше одного разу на квартал, а з питань відведення земельних ділянок та надання документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності – не рідше ніж один раз на місяць). По-друге, забезпечило безконфліктний варіант паралельного функціонування інституту місцевого самоврядування та державних органів на місцях.

На базовому рівні військові адміністрації утворюються у випадку невиконання сільськими, селищними, міськими радами та/або їх виконавчими органами (ч. 3 ст. 4 Закону № 389-VIII). Тобто паралельне існування місцевих рад і військових адміністрацій на цьому рівні не передбачено, а створення останніх свідчить про неможливість функціонування інституту місцевого самоврядування. Про це свідчить і географія утворення сільських, селищних, міських військових адміністрацій – переважно вони створені в районах активних бойових дій. Наприклад, Указом Президента України № 406/2022 від 11.06.2022 була утворена Лисичанська міська військова адміністрація, Указом Президента України № 387/2022 від 03.11.2022 – Генічеська міська військова адміністрація, Указом Президента України № 319/2022 від 07.05.2022 та ін.

З цього приводу варто зауважити, що не всі місцеві ради мають організаційну можливість та належну правову основу функціонування в умовах воєнного стану, передусім, для проведення пленарних засідань. Наприклад, відсутність деталізованих правових положень щодо можливості проведення дистанційних засідань в умовах воєнного часу та неможливість зібрати кворум для проведення засідань у звичайному форматі стало перешкодою для нормальної роботи Бахмутської районної ради. Аналогічну ситуацію можна спостерігати і на базовому рівні.

Поряд з цим велика кількість місцевих рад у цій ситуації фактично використовує механізм, запроваджений у 2020 році для функціонування представницьких органів місцевого самоврядування в умовах карантинних обмежень. Мова йде про Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX, який доповнив Розділ V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» пунктом 11¹. Цей пункт дозволив в період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України проведення дистанційних пленарних засідань місцевих рад, засідань виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад, постійних комісій місцевих рад а також встановив ряд вимог до таких дистанційних засідань. Водночас прив'язка до встановленого урядом карантину, а не до запровадження воєнного стану робить цей механізм потенційно непрацюючим чи, принаймні, ненадійним. А без можливості проведення засідань місцевих рад у дистанційному режимі подальше функціонування місцевого самоврядування може стати неможливим в окремих населених пунктах.

У межах цього дослідження необхідно звернутися до ще одного аспекту взаємодії військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування – зміни ролі сільських, селищних, міських голів. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законів

України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12.05.2022 № 2259-IX запровадив декілька новел, які стосувались діяльності місцевих голів: по-перше, не здійснення сільськими, селищними, міськими головами покладених на них Конституцією та Законами України повноважень може стати підставою для утворення військових адміністрацій населених пунктів; по-друге військову адміністрацію населеного пункту / населених пунктів може очолювати відповідний місцевий голова; по-третє, сільським, селищним, міським головам територіальних громад, на території яких не ведуться бойові дії та не утворені військові адміністрації, були надані додаткові повноваження. Останні поділяються на ті, про реалізацію яких має бути повідомлений начальник відповідної обласної військової адміністрації (ч. 4 ст. 9 Закону № 389-VIII), та ті, що можуть здійснюватися місцевим головою самостійно (ч. 5 ст. 9 Закону № 389-VIII). Причому в обох випадках наданню відповідних повноважень кореспондує контрольний механізм – у разі наявності фактів порушення сільським, селищним, міським головою Конституції чи законів України начальник обласної військової адміністрації за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України порушує перед Президентом України питання про утворення військової адміністрації населеного пункту / населених пунктів (ч. 6 ст. 9 Закону № 389-VIII).

Також варто зауважити, що ч. 5 ст. 9 Закону № 389-VIII передбачає здійснення сільським, селищним, міським головою повноважень, що ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» віднесені до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад. Тобто до тих повноважень, які не можуть бути делегованими жодним іншим суб'єктам місцевого самоврядування. Доцільність запровадження цього положення в контексті збереження функціонування системи органів місцевого самоврядування на базовому рівні видається сумнівною. Попри можливість обмеження дії окремих конституційних інститутів в умовах воєнного стану, співмірність втручання в сферу виключної компетенції місцевих рад та необхідність забезпечити оперативність у прийнятті рішень ще потребуватиме подальшої оцінки.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що з моменту запровадження правового режиму воєнного стану було поглиблено механізми взаємодії органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій, які не передбачають обов'язкового заміщення останніми системи органів місцевого самоврядування. Поряд з цим відсутність гнучких механізмів забезпечення проведення сесій місцевих рад в дистанційному режимі може ставати серйозною перешкодою для безперервного функціонування інституту місцевого самоврядування, що може мати негативні наслідки в умовах, коли злагоджена діяльність органів публічної влади всіх рівнів є запорукою майбутнього країни

**Свічкарьова Я.В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцентка кафедри трудового права**

ЩОДО ЗМІНИ ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» з 24 лютого 2022 року на території України введено воєнний стан.

Під час воєнного стану, а саме 15 березня 2022 року було прийнято Закон України №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану (далі – Закон), в якому визначено особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами у період воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». У вказаному вище Законі також було закріплено положення про те, що «...на період воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43,44 Конституції України та у період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих цим Законом».

Однією із новел, впроваджених Законом є п.2 ст.3 «Особливості переведення та зміни істотних умов праці в умовах воєнного часу», в якому йдеться про те, що «у період дії воєнного стану норми ч.3 ст.32 Кодексу законів про працю України та інших законів України щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються».

Слід зазначити, що у ч.3 ст.32 Кодексу законів про працю України, яка має назву «Переведення на іншу роботу. Зміна істотних умов праці» визначено, що у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою. Про зміну істотних умов праці – системи та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших – працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці. А у ч.4 цієї ж статті міститься таке положення: «якщо колишні умови праці не може бути збережено, а працівник не згоден на продовження роботи у нових умовах, то трудовий договір припиняється за п.6 ст.36 КЗпП України».

Виходячи із змісту вказаної норми роботодавець повинен в будь-якому випадку отримати від працівника згоду (або відмову) про продовження роботи з новими умовами праці.

У п.31 Постанови Пленуму Верховного Суду України №9 від 06 листопада 1992 року «Про практику розгляду судами трудових спорів» зазначено, що «.. якщо при розгляді трудового спору буде встановлено, що зміна умов трудового договору проведена не у зв'язку зі зміною в організації виробництва і праці на підприємстві, в установі, організації, то така зміна з урахуванням конкретних обставин може бути визнана судом неправомірною з покладанням на власника або уповноваженого ним органу обов'язку поновити працівникові попередні умови праці».

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок про те, що підставою зміни істотних умов праці є не режим воєнного стану, впроваджений на території України, а саме зміни в організації виробництва і праці.

У цьому зв'язку цікавою є думка щодо застосування п.2 ст.3 Закону, викладена фахівцями Міністерства економіки України «Коментарі до Закону України №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 23.03.2022 р.». Так, «працівники можуть бути попереджені про зміну істотних умов праці відразу після прийняття рішення про таку зміну, але не пізніше допуску до роботи зі зміненими умовами праці. Водночас вважаємо, що працівники, які прямо не відмовилися від такої зміни істотних умов праці, але не можуть у зв'язку з воєнним станом переїхати у нове місцезнаходження підприємства, установи, організації – не можуть бути звільнені відповідно до п.6 ч.1 ст.36 КЗпП України». На нашу

думку, незрозумілим у даному випадку є «поєднання» різних правових категорій – переведення та зміни істотних умов праці.

Крім того, вважаємо, що рішення роботодавця повинно бути не про «зміну істотних умов праці», а саме про «зміну в організації виробництва і праці», що, в свою чергу, викликає зміни істотних умов праці.

Зазначимо, що Законом не відмінено положення ч.4 ст.32 КЗпП України щодо звільнення за п.6 ст.36 КЗпП України, а тому роботодавець не лише повинен ознайомити працівника з наказом, а й надати працівникові право вибору щодо продовження (або відмови) роботи зі зміненими умовами праці, що є суттєвою гарантією трудових прав працівників.

Дійсно, строк повідомлення, вказаний у ч.3 ст.32 КЗпП України повинен бути скорочений в умовах воєнного стану, однак, на нашу думку, все ж таки слід надати працівникові деякий час для прийняття обґрунтованого рішення.

Григоренко А. О.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри криміналістики,
молодший науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних
досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ РЕКОНСТРУКЦІЇ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПОЛІГОНУ У ДИДАКТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Злочинна діяльність постійно видозмінюється, що зумовлено розвитком, який невпинно відбуваються у суспільстві. Пристосування до нових умов, підвищення знань, умінь та навичок із розкриття кримінальних правопорушень, з метою найбільш ефективного розслідування та попередження вчинення суспільно небезпечних діянь, є однією із складових професійної діяльності слідчого.

Криміналістична дидактика має велике значення у підвищенні професійної компетентності особи, уповноваженої на розслідування кримінального правопорушення. «Криміналістична дидактика – досліджує закономірності засвоєння криміналістичних знань, опанування умінь та навичок з криміналістики. ... Криміналістична дидактика пропонує сучасні методи, прийоми та технології навчання під час вивчення курсу криміналістики» (Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., Харків: Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько (голова) та ін. 952 с.). Процес отримання вмінь та навичок завжди відбувається за посередництвом процесу реконструкції, це зумовлено тим, що відповідний суб'єкт отримує нову інформацію шляхом відтворення у своїй свідомості вже раніше розроблених положень відповідної галузі знань.

Однією із форм отримання нових криміналістичних навичок та умінь є криміналістичний полігон. «Криміналістичний полігон – це спеціально обладнана територія або приміщення, які призначені для проведення практичних і лабораторних занять з криміналістики у польових

умовах. Полігон має бути належним чином обладнаним: наявність інсценованих кімнат, меблів, макетів, манекенів, муляжів, моделей, аналогів та ін. На криміналістичному полігоні також можуть пропонуватися криміналістична техніка, тренажери, прилади, пристрої, матеріали» (Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., Харків: Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько (голова) та ін. 952 с.). Реалізація методу реконструкції під час застосування криміналістичного полігону має певні особливості, що обумовлені його сутністю.

Під час використання криміналістичного полігону фактично створюється модель вчиненого кримінального правопорушення. Зазначена модель відображає стан обстановки, який залишився після скоєного суспільно небезпечного діяння. Як наслідок, здійснення та дослідження місця події є можливим лише за допомогою застосування методу реконструкції.

Процес відтворення відбувається у свідомості особи ще до безпосередньої реалізації відповідної учбової слідчої (розшукової) дії, на підготовчій стадії. Реконструкція відбувається у свідомості особи під час отримання та дослідження вихідних даних, які відомі особі, уповноваженій на розслідування кримінального правопорушення, згідно наявних матеріалів, шляхом створення уявної моделі суспільно небезпечного діяння.

На полігоні моделюється ситуація найбільш наближена до реальної. «На криміналістичному полігоні змодельовано декілька інсценованих місць події: місце виявлення трупа в парковій зоні; місце вибуху на території багатоповерхового будинку; місце вчинення терористичного акту в приміщенні кав'ярні; відділення банківської установи, де відбувся розбійницький напад, житлова кімната з виявленням жертви зі слідами тяжких тілесних ушкоджень; місце дорожньо-транспортної події; місце аварії залізничного транспорту тощо. Робота на криміналістичному полігоні відбувається в умовах максимально наближених до реальних (польові умови). Студенти під керівництвом викладачів на полігоні виконують завдання практичного спрямування: висувають слідчі версії, відшуковують, фіксують і упаковують речові докази, виявляють сліди рук, ніг, транспортних засобів, застосування зброї або вибухових пристроїв. Під час заняття в польових умовах студенти складають протоколи слідчих (розшукових) дій, формулюють запитання судовим експертам, визначають обставини, що підлягають з'ясуванню та ін.» (Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. 268 с.). В процесі отримання нових відомостей та інформації про вчинене кримінальне правопорушення у свідомості особи відтворюється модель скоєного суспільно небезпечного діяння, яка постійно доповнюється новими даними, отриманими в процесі здійснення відповідних процесуальних дій. Зазначена модель є основою для прийняття рішень про застосування відповідних тактичних прийомів та подальшого планування здійснення слідчої (розшукової) дії.

Під час використання криміналістичного полігону може реалізовуватися не лише ідеальна, але й матеріальна реконструкції. Це зумовлено тим, що створені моделі є подібними до реальних умов проведення слідчих (розшукових) дій, як наслідок, особа має змогу не лише сприймати відповідні об'єкти, але й взаємодіяти з ними. Наприклад, у разі, якщо під час проведення учбового огляду місця події у особи виникне необхідність у перевірці тих чи інших даних, є допустимим здійснення в рамках проведення огляду місця події дій експериментального характеру, шляхом переміщення відповідних предметів обстановки після їх всебічної фіксації.

Метод реконструкції, також, застосовується для забезпечення безпеки на криміналістичному полігоні. Під час побудови моделей вчинених кримінальних правопорушень застосовується макетування як різновид матеріальної реконструкції (наприклад, використання макету вибухової речовини, зброї тощо). Повне відтворення суспільно небезпечних діянь є не можливим, недоцільним та небезпечним, тому в процесі побудови моделей кримінального правопорушення, застосовують спрощення, а саме відтворенню підлягають лише ті ознаки, які є істотними для вивчення специфіки здійснення відповідних слідчих (розшукових) дій.

Криміналістичний полігон є однією із форм навчання, яка застосовується у криміналістичній дидактиці для підвищення навичок, знань та умінь з розкриття кримінальних правопорушень. З метою найбільш ефективного використання криміналістичного полігону є важливим врахування особливостей реалізації методу реконструкції як під час побудови моделей кримінальних правопорушень, так в процесі його безпосереднього застосування в практичній навчальній діяльності.

**Кашук Т.О.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри земельного та аграрного права, адвокат**

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законодавче визначення терміну «воєнний стан» закріплено у статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Так, за приписами зазначеного Закону, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. (електронне посилання <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47>)

Серед обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, як захід правового режиму воєнного стану, законодавець визначає примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності.

Так, положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такий захід правового режиму воєнного стану, як примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, а також вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного

стану в установленому законом порядку. (електронне посилання <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47>)

Порядок примусового відчуження майна регулюються Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

Насамперед, вказаним законодавчим актом визначено, що примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.(електронне посилання <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>)

Умова попереднього або наступного повного відшкодування вартості примусового відчуженого майна є забезпеченням справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи при обмеженнях конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб в період воєнного стану.

Європейський суд у своїх рішеннях неодноразово нагадував, що для того, щоб досягти справедливого балансу між вимогами приватного і публічного інтересу при вилученні майна, у змісті Конвенції мова йде про «належне відшкодування» вартості майна. Питання вилучення майна в умовах воєнного стану було розглянуто Європейським судом у справі «Papatichalopoulos and Others v. Greece» (від 24.06.1993). За обставинами справи після встановлення в країні воєної диктатури було прийнято Закон від 20.08.1967, яким передано Фонду Військово-Морських сил велику частину земель в Аттиці. Згодом виявилось, що частина цих земель належала на праві власності іншим особам. Спроби заявників повернути земельні ділянки були безуспішними.

У 1980 році Міністр оборони інформував заявників, що вживаються заходи для забезпечення заявників рівноцінними земельними ділянками. Разом з тим на час розгляду справи Європейським судом передача земельних ділянок заявникам ще не відбулася.

Європейський суд дійшов висновку, що вилучення земельних ділянок без сплати належної компенсації та незабезпечення заявників іншими рівноцінними земельними ділянками призвело до порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

У зазначеній практиці Європейського суду позбавлення власників їх майна без виплати належної компенсації, яке не виправдовується винятковими чи унікальними обставинами, розглядатиметься Європейським судом як свавільна експропріація.

«Адекватна компенсація чи інше належне відшкодування» не обов'язково мають дорівнювати сумі, обґрунтовано пов'язаній із вартістю майна, і можуть складатись з надання іншого майна, на яке має право заявник, навіть якщо таке майно має нижчу ринкову вартість, разом з тим розмір відшкодування повинен бути пропорційним до шкоди, яку поніс власник.

Тобто, органи, які прийматимуть рішення про реквізицію, не можуть бути наділені широкими дискреційними повноваженнями без відповідного закону приймати рішення щодо розміру компенсації за вилучене майно, оскільки це створюватиме юридичну невизначеність для власників майна, а втручання у право власності у цьому випадку буде свавільним.

Таким чином, для того, щоб примусове відчуження майна в умовах військового відповідало вимозі «згідно із законом» у статті 1 Першого протоколу до Конвенції, порядок оцінки та відшкодування власникам вартості реквізованих об'єктів, а також інші умови

проведення ревізії мають бути встановлені законом. (електронне посилання https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-2435629.pdf)

Радковська І.С.,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального права

ДЕЯКІ НОВЕЛИ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

З моменту запровадження 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану до Кримінального кодексу України (далі – КК України) зміни вносилися 12 разів. Розглянемо ті, що стосуються Особливої частини КК України.

Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-IX¹ Розділ I Особливої частини КК України доповнено новою статтею 111¹, яка передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. У переважній більшості складів даного кримінального правопорушення обов'язковим елементом є спеціальний суб'єкт – *громадянин України*. Також склади суттєво варіюються за тяжкістю – від проступку до особливо тяжкого злочину.

Законом України від 14 квітня 2022 року № 2198-IX² питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність поглибилося. Відтак, Розділ I Особливої частини КК України було доповнено ще однією статтею, а саме 111², яка встановлює відповідальність за пособництво державі-агресору, яке полягає в умисних діях, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, *вчинених громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора*, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Дане кримінальне правопорушення є особливо тяжким злочином.

Варто зазначити, що об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111¹ та 111² КК України, у деяких моментах співпадає, що вимагає подальшої роботи над гармонізацією даних статей.

Законом України від 3 березня 2022 року № 2110-IX³ внесено зміни до Розділу V Особливої частини КК України. Так, статтею 161 КК України встановлюється кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх *регіональної належності*, під якою розуміється належність особи за народженням чи проживанням до регіону – частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, – що відрізняється від інших територій за низкою історичних,

¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»: Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX. *Голос України*. 2022. № 56.

² Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки»: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2198-IX. *Голос України*. 2022. № 92.

³ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції»: Закон України від 3 березня 2022 року № 2110-IX. *Голос України*. 2022. № 56.

географічних, мовних та інших ознак. Зважаючи на те, що останнім часом саме регіональна належність стає приводом для різноманітних політичних спекуляцій, вважаємо, що таке рішення законодавця є зваженим та актуальним.

Даним законом також доповнено Розділ XIX Особливої частини КК України статтею 435¹, яка встановлює кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, а також погрозу військовослужбовцю. Вважаємо, що у даному випадку має місце деяка неузгодженість, адже суб'єкт даного злочину, очевидно, може бути і загальним, у той час як стаття 401 КК України, яка містить загальні положення щодо військового кримінального правопорушення, встановлює, що суб'єкти правопорушень, які містяться у цьому розділі, є спеціальними.

Також вищезазначеним законом доповнено Розділ XX Особливої частини КК України статтею 436², яка запроваджує відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників.

Законом України від 03 березня 2022 року № 2113-IX⁴ внесено зміни до статей 111 та 113 КК України, які входять до Розділу I Особливої частини КК України. Так, у новій редакції статті 111, яка передбачає відповідальність за шпигунство, перехід на бік ворога *в умовах воєнного стану* утворює кваліфікуючий склад. Аналогічні зміни внесено й до статті 113 КК України, яка передбачає відповідальність за диверсію: вчинення дій, які становлять диверсію, в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, утворюють кваліфікуючий склад. Обидва склади є особливо тяжкими злочинами, за які передбачена відповідальність у виді основного покарання – позбавлення волі на строк 15 років або довічного позбавлення волі, а також обов'язкового додаткового покарання – конфіскації майна.

Законом України від 3 березня 2022 року № 2117-IX⁵ статті 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) Розділу VI Особливої частини КК України доповнено особливо кваліфікуючою ознакою, а саме: вчинення вказаних кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану. Вважаємо, що такою кваліфікуючою ознакою варто доповнити ще одну статтю даного Розділу, а саме статтю 190 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за шахрайство. На жаль, із початком війни поряд із добросовісними ініціативами зі збору коштів на допомогу захисникам та постраждалому цивільному населенню з'являються й ті, які під виглядом добрих намірів мають одну мету – збагачення шляхом зловживання довірою.

Зазначеним законом також посилено кримінальну відповідальність за мародерство, відповідальність за яке передбачена статтею 432 Розділу XIX Особливої частини КК України. Відтепер передбачається відповідальність у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років (у попередній редакції встановлювався строк від 3 до 10 років).

Законом України від 24 березня 2022 року № 2149-IX⁶ внесено зміни до Розділу XVI Особливої частини КК України. Так, значно оновлено статтю 361 КК України, яка встановлює відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих),

⁴ Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану»: Закон України від 03 березня 2022 року № 2113-IX. Голос України. 2022. № 27.

⁵ Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»: Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. Голос України. 2022. № 47.

⁶ Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану»: Закон України від 24 березня 2022 року № 2149-IX. Голос України. 2022. № 74.

електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж. Зокрема, додано особливо кваліфікуючий склад, а саме вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану, що за тяжкістю є особливо тяжким злочином, який передбачає відповідальність у виді основного покарання – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років, а також обов'язкового додатково покарання – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Законом України від 24 березня 2022 року № 2150-IX⁷ внесено зміни до частини 3 статті 263 КК України, яка входить до Розділу IX Особливої частини КК України. Відтак, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, взагалі не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною 1 або 2 цієї статті, а не звільняється від неї, як це було передбачено у попередній редакції.

Законом України від 24 березня 2022 року № 2155-IX⁸ встановлено кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Дане кримінальне правопорушення передбачається статтею 201², яка входить до Розділу VII Особливої частини КК України. При цьому варто зазначити, що вчинення даного кримінального правопорушення під час воєнного стану утворює особливо кваліфікуючий склад та за тяжкістю є тяжким злочином, за який встановлено відповідальність у виді позбавлення волі на строк від 5 до 7 років з обов'язковими додатковими покараннями, а саме: позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років, а також конфіскацією майна.

Законом України від 24 березня 2022 року № 2160-IX⁹ Розділ I Особливої частини КК України доповнено статтею 114², яка встановлює відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Таким чином, проаналізувавши зміни, які вносилися до Особливої частини КК України з моменту початку збройної агресії проти України, можемо встановити, що кримінальне законодавство дуже швидко реагує на проблеми, які виникають в суспільстві, яке вимушене жити у цілком новій реальності. Водночас, за умов, коли зміни вносяться дуже швидко, мають місце деякі неточності та упущення.

Науковий керівник: Мирошніченко Н.А., к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

⁷ Закон України «Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв»: Закон України від 24 березня 2022 року № 2150-IX. *Голос України*. 2022. № 74.

⁸ Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги»: Закон України від 24 березня 2022 року № 2155-IX. *Голос України*. 2022. № 74.

⁹ Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану»: Закон України від 24 березня 2022 року № 2160-IX. *Голос України*. 2022. № 67.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

В умовах збройної агресії Російської Федерації та активного ведення бойових дій із застосуванням різного роду озброєння та військової техніки на території України щоденно вчиняється низка кримінальних правопорушень, зокрема проти життя та здоров'я, проти волі, честі та гідності особи, проти власності тощо. Не останнє місце серед таких діянь посідають кримінальні правопорушення проти довкілля.

Варто зазначити, що згідно зі статтею 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдають такої шкоди природному середовищу й тим самим завдають шкоди здоров'ю або виживанню населення¹. На превеликий жаль війська країни-агресора не додержуються цих норм.

Вже зараз екологи попереджають про те, що шкода, яку російська армія завдає землям, лісам, степам, водоймам на території України буде даватися в знаки ще десятиліттями після завершення бойових дій. Так, значно страждає флора та фауна (наприклад, в результаті військових дій у Чорному морі гинуть сотні дельфінів), відбувається забруднення атмосферного повітря, вод, земель, (наприклад, в результаті пожеж утворюється низка хімічних сполук, що негативно впливають на життя та здоров'я людей) тощо.

Важливого значення для фіксації фактів вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля має портал SaveEcoBot². Так, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля) надало можливість кожній особі, якій відомо про воєнне кримінальне правопорушення проти довкілля повідомити про нього онлайн за допомогою цього сервісу. Всі повідомлення, що надходять від громадян автоматично відправляються до Оперативного штаба Міндовкілля задля формування позовів до Міжнародних судів ООН та компенсації шкоди, завданої країною-агресором.

Станом на 2 червня 2022 р. на порталі зафіксовано 132 факти вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля. Найбільша кількість таких діянь облікована на території Київської області – 29, міста Київ – 14, Дніпропетровської області – 12 тощо. Зокрема, портал SaveEcoBot містить інформацію про 6 кримінальних правопорушень проти довкілля на території Харківської області. Зазначені дані досить близькі до офіційної статистичної інформації, що міститься на офіційному сайті Офісу генерального прокурора. Так, відповідно

¹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#top (дата звернення 02.06.2022).

² SaveEcoBot. Воєнні злочини проти довкілля. URL: <https://www.saveecobot.com/features/environmental-crimes> (дата звернення 02.06.2022).

до такої звітності правоохоронні органи протягом березня-квітня 2022 року зафіксували 133 кримінальних правопорушення проти довкілля³. Звісно, кількість таких кримінальних правопорушень, що були фактично вчинені в рази більша. Однак їх фіксація може бути не на часі у зв'язку із вчинення більш тяжких діянь чи взагалі неможлива через активні бойові дії чи інші фактори.

На порталі SaveEcoBot усі кримінальні правопорушення проти довкілля розподілені на 6 категорій (видів):

1) водні ресурси (йдеться про їх забруднення сторонніми предметами та речовинами, наприклад: навмисне або внаслідок результату воєнних дій скидання / виливання забруднюючих речовин у річку, озеро, море, інші водні об'єкти; потрапляння у водний об'єкт військової техніки чи біологічних об'єктів тощо);

2) військові відходи (засмічення територій предметами військового устаткування, озброєння, біологічні залишки, наприклад: скупчення та/чи поодинокі розміщення в середовищі уламків снарядів, ракет, іншого військового оснащення; розміщення в середовищі біологічних залишків (тіл, частин тіл) тощо);

3) промислові аварії (пошкодження або знищення об'єктів промисловості, наприклад: влучення снарядів у нафтобази; руйнування та пожежі на промислових підприємствах; викиди в повітря чи скидання рідких забруднювальних речовин у довкілля внаслідок воєнних дій тощо);

4) радіаційні об'єкти (пошкодження або знищення радіаційно небезпечних об'єктів, наприклад: влучення снарядів чи інший вплив на ядерні установки та джерела іонізуючого випромінювання; пожежі на об'єктах атомної інфраструктури тощо);

5) ґрунти (пошкодження ґрунту та рослинності на природних ділянках і сільськогосподарських землях, наприклад: пошкодження / видалення верхнього шару ґрунтів внаслідок розривів снарядів, проїзду важкої техніки та будівництва укріплень і фортифікацій; розлив у ґрунт паливно-мастильних матеріалів військової техніки тощо);

6) зелені насадження (пошкодження або знищення зелених насаджень, наприклад: пожежа, спричинена безпосередньо діями військових або внаслідок боїв; завдання шкоди зеленій інфраструктурі (ліси, парки, сквери) чи окремим деревам внаслідок бомбардування тощо).

Таким чином, перелік діянь проти довкілля про які можна повідомити завдяки порталю SaveEcoBot дещо ширше, ніж перелік кримінальних правопорушень, передбачених відповідним розділом Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК). Зокрема деякі діяння можуть фіксуватися за статтями КК, що містяться в інших розділах.

Аналізуючи інформацію, що містить названий портал приходимо до висновку, що станом на 2 червня 2022 року більшість зафіксованих кримінальних правопорушень пов'язані з промисловими аваріями (26,5%) та зеленими насадженнями (17,4%).

Таким чином, воєнні кримінальні правопорушення проти довкілля, що вчиняють війська країни-агресора завдають значної шкоди навколишньому природному середовищу та потенційно можуть призвести до вкрай тяжких наслідків. Фіксація таких діянь має важливе

³ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 02.06.2022).

значення для майбутнього формування позовів до Міжнародного суду ООН для відшкодування збитків, завданих в результаті збройної агресії РФ.

Науковий керівник: Лукашевич С.Ю., к.ю.н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

**Бершаденко Олена,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, студентка 1 курсу магістратури**

ВОЄННИЙ СТАН, ЯК ФОРС-МАЖОР (НЕПЕРЕБОРНА СИЛА)

Наразі в нашій країні йде війна, і за цей період часу постало питання виконання договірних зобов'язань, засвідчення форс-мажорних обставин або розірвання договору. Форс-мажорними слід вважати надзвичайні та невідворотні обставини, які об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків, згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме : збройний конфлікт, загроза війни, військові дії тощо.

Слід зауважити, що у зв'язку з введенням на території України воєнного стану, Торговельно-промислова палата України 28 лютого 2022 року прийняла рішення, яким засвідчила для всіх суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб по договору, військову агресію Російської Федерації проти України форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили).

Перш за все, наявність таких форс-мажорних обставин не звільняє особу від виконання всіх умов договору. Це лише надання певної відстрочки та звільнення від відповідальності, а не виконувати обов'язок сторона може лише у випадку розірвання такого договору.

Загалом, війна не є чимось новим для українського бізнесу, але, якщо у 2014 році територія дії форс-мажору була обмежена окупованими частинами Донецької та Луганської областей, то наразі воєнний стан діє на всій території нашої держави.

Для того, щоб максимально спростити процедуру засвідчення такого форс-мажору, Торговельно-промислова палата України видала загальний лист, який підтверджує дії Росії непереборною силою. Тобто, фактично, для того, щоб підтвердити це, підприємствам необхідно лише роздрукувати цей лист, замість проходження загальної процедури засвідчення та отримання персоніфікованого сертифікату.

Також, слід зазначити, що сам факт введення воєнного стану – це не підстава для відстрочки чи невиконання зобов'язання. Тобто ті обставини, які у особи, підприємства, виникли через війну мають безпосередньо впливати на можливість виконання обов'язку та перешкоджати цьому. До того ж, існують також «комерційні ризики», які не вважаються форс-мажором.

Зокрема, наприклад, коли внаслідок бойових дій на території України будуть знищені виробничі потужності підприємства, маємо зафіксувати, що це форс-мажор внаслідок війни. Але, якщо, наприклад, виробник не може отримати сировину для своєї продукції, через те, що постачальник припинив свою роботу, ми не можемо говорити про непереборну силу.

Наступним важливим моментом є те, що деякі обставини, які зазвичай би не вважались форс-мажорними, можуть бути визнані такими. Наприклад, відсутність сировини, через блокування доступу до морських портів. Тобто, тут вже це залежить не від постачальника, та виходить за межі комерційного ризику.

Також, слід зазначити про строки, коли треба повідомити про настання форс-мажорних обставин. Тут, зокрема, треба керуватись положенням договору свого, адже законодавство не вказує на чіткі межі. До того ж, щодо форми такого повідомлення законодавець також не визначився, тому якщо в договорі прописано конкретний вид, можна скористатись ним.

Іноді, відбуваються ситуації, коли підприємство, внаслідок форс-мажору, не може виконати своє зобов'язання навіть після у майбутньому. Наприклад, були знищені всі потужності, робочі місця, заборонено імпорт даного товару тощо.

Тому, виходом з такої ситуації є відстрочка на момент форс-мажорних обставин, а вже після спливу відповідного терміну, договір може розірвати одна із сторін.

Проте, краще передбачити таку умову у договорі одразу, оскільки існуюча судова практика демонструє складність у питанні розірвання такого договору.

Одні суди притримуються позиції посилення на істотну зміну обставин, як головну підставу розірвання договору, а інші – вказують на істотну відмінність понять зміни обставин та форс-мажору.

Підсумовуючи, слід зазначити, що, звичайно, у договорі неможливо передбачити усі можливі ситуації виникнення непереборної сили. Проте, це значно полегшить можливість осіб розірвати договір, у випадку неможливості його виконання, уникнувши судової тяганини та отримати відстрочку, якщо це необхідно.

Волощук В.О.,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
студентка 1 курсу юридичного факультету

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

Як відомо, незалежно від раси, релігійних переконань, національності чи приналежності до певної етнічної спільноти всі люди є рівними і вільними. Одним із фундаментальних принципів міжнародного права, який зафіксований у Заключному акті НБСЄ (1975), - повага прав людини, стверджено, що ні за яких обставин чи умов не можна посягати на права та свободи індивіда. Держави повинні служити на благо свого народу, гарантувати, охороняти та захищати права і свободи усіх людей, які знаходяться на їхній території. Право на життя, честь, гідність, недоторканність, свободу своїх переконань (релігійних, політичних) та ряд інших відносяться до категорії абсолютних прав, які не можна порушувати. Разом з цим, як відомо, в умовах тоталітарних режимів, під час громадянських війн та міжнародних збройних конфліктів ці права найбільше порушуються. Особливо варварським у даному разі виявляється фізичне знищення певної частини населення у зв'язку з певними дискримінаційними ознаками, коли це відбувається не тільки із санкції держави, а й як частина певного плану, цілеспрямованої політики. Такі випадки, як відомо, з історичних джерел непоодинокі (до прикладу: гоніння та знищення ромів, євреїв, вірмен).

Нині це явище, яке отримало назву «геноцид», визнається одним із найбільш тяжких міжнародних злочинів. І, на жаль, маємо констатувати, що з моменту вторгнення російських військ на нашу територію цей злочин вчиняється щодо українців. Зважаючи на те, що РФ заперечує факт вчинення геноциду і обґрунтовує, як агресію, так і акти геноциду, що мають місце на нашій території, нібито наміром звільнити українців від нацистів, які знаходяться при

владі в Києві, шляхом проведення так званої «спецоперації» та «денацифікації», потрібно чітко усвідомлювати, що являє собою «злочин геноциду» і які його ознаки.

У науковій літературі існують різноманітні дефініції «геноциду», окремі з них – доволі лапідарно сформульовані – знищення нації чи групи людей, окремі, навпаки, містять широке коло ознак цього явища: процес систематичного знищення групи людей з боку уряду, міжнародне масове знищення групи людей як такої, незалежно від того реальна ця група або вигадана. Тому пропонуємо спочатку звернутися до енциклопедичних видань та словників. Зокрема, у Академічному словнику української мови геноцид розкривається як «винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами»¹.

Словник іншомовних слів Мельничука практично відтворюють аналогічне за змістом визначення, при цьому ще додаючи, що геноцид - «один з найтяжчих злочинів проти людства», який органічно пов'язаний з фашизмом². Тлумачний словник Ожегова містить вказівку на те, що таке знищення може бути направлено проти окремих груп населення або ж цілих народів і відбувається як у мирний, так і воєнний час, а мотивами є расова, національна або релігійна приналежність цих осіб³. У юридичній енциклопедії за редакцією проф. Ю. С. Шемшученка міститься більш розгорнуте визначення, де акцент зроблений на тому, що геноцид – це злочинні дії найбільш реакційних режимів, спрямованих на цілковите чи часткове знищення групи людей за дискримінаційними ознаками (національно-етнічна приналежність, раса чи релігія); один з найтяжчих злочинів проти людства; один з виявів фашизму і расизму; відповідальність настає за нормами міжнародного права⁴. У всесвітньовідомому енциклопедичному виданні «Британніка» геноцид тлумачиться як цілеспрямоване та систематичне знищення групи людей за етнічними, релігійними чи расовими мотивами⁵.

З наведених дефініцій, що містяться у словниках та енциклопедичних виданнях, можна зробити висновок, що до основних рис геноциду слід віднести: фізичне знищення (вбивство) групи людей; група людей має бути об'єднана за певними національно-етнічними, расовими чи релігійними характеристиками. Поза цим залишається суб'єкт та мета вчинення таких злочинних діянь. Тому варто, як видається звернутися до доктринальних розробок, з яких можна більш ґрунтовніше з'ясувати сутність поняття «геноцид». Так, на думку І.І. Лукашука (до речі, цього вітчизняного вченого, який все життя прожив у Києві, творив і публікував свої наукові численні доробки, росіяни завжди вписують у лави своїх науковців на тій підставі, що останні свої роки професор прожив у Москві!) та А.В. Наумова, геноцид – це злочин проти людяності, який вчиняється з метою знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої⁶. Вітчизняна дослідниця К. Важна, аналізуючи сутність геноциду, доходить до висновку, що це міжнародний злочин, який направлений на вбивство певних груп населення за певними дискримінаційними ознаками із обов'язковим залученням державного механізму⁷. В.Е. Теліпка та А.С. Овчаренко визначають геноцид як дії, що здійснюються з наміром знищити повністю або частково яку-небудь національну, етнічну чи релігійну групу як таку, і окреслюють способи такого знищення: вбивства членів цієї групи, заподіяння тяжкої шкоди

¹ Словник української мови: в 11 томах / Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Том 11, 1980. С. 675.

² Словник іншомовних слів Мельничука. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53395/279954.html>

³ Толковий словарь Ожегова. URL: <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=5053>

⁴ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <http://leksika.com.ua/14561123/ure/genotsid>

⁵ Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/genocide>

⁶ Лукашук И. И., Наумов А. В. Международное уголовное право. М.: Спартак, 1999. С. 123.

⁷ Важна К. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. Підприємство, господарство і право. Міжнародне право. 2017. № 8. С. 196.

їх здоров'ю, насильницького перешкоджання дітонародження, примусової передачі дітей або іншого створення життєвих умов, які розраховані на фізичне знищення цієї групи⁸. Аналогічне визначення дає Н. В. Дрьоміна-Волок⁹. На думку С. М. Мохончука, геноцид – це злочин, який спрямований на масове знищення людських життів за дискримінаційними ознаками як у мирний, так у воєнний час¹⁰. Більшість західних учених (Б. Хафф, Т. Гурр, І. Горовіц, А. Галлагер, М. Хасан Какар, Ф. Кларк, К. Джонсон) при визначенні поняття геноциду значну увагу приділяють тому, що такі діяння не можуть відбуватися без згоди і підтримки зі сторони органів державної влади. На нашу думку, ця ознака є однією з ключових в плані розкриття сутності геноциду, адже вона дозволяє відмежувати це діяння від звичайного загальнокримінального вбивства і показує, з огляду на об'єкт посягання – життя, здоров'я певної групи осіб – та мотиви – національна, етнічна, расова чи релігійна нетерпимість, ворожнеча - його підвищену суспільно небезпечність. Тому, як видається, цю ознаку потрібно нормативно відобразити у дефініції геноциду як на рівні міжнародного, так і національного права.

Отже, з огляду на наведені дефініції та аналізовані ознаки поняття «геноцид» можна стверджувати, що під злочином геноциду слід розуміти цілеспрямовані систематичні умисні суспільно-небезпечні діяння особи, групи осіб чи певних угруповань, направлені на часткове або повне знищення окремих груп населення за національними, етнічними, расовими чи релігійними ознаками, які вчиняються з підтримкою та сприянням органів державної влади. Ще раз хочемо підкреслити, що вчинення геноциду фактично неможливе без задіяння державного апарату. Саме через нього найбільш жорстоко вчиняються масові вбивства меншин, які проживають на території певної держави в умовах нетерпимості та несприйняття її представників виключно з огляду на етнічні, расові, релігійні чи національні ознаки. Тому *ключовими ознаками* даного поняття є: умисний характер; підвищена суспільна небезпечність; систематичний характер діянь, направлених на масове знищення певних груп (національних, етнічних, расових, релігійних тощо); причетність держави у формі сприяння та організації злочинних акцій через свій розгалужений державний апарат.

**Гладченко Маргарита,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, студентка 04-21м-01**

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

На тлі війни Російської Федерації з Україною, впровадження режиму воєнного стану, змін зазнала більшість сфер суспільного життя. Зокрема, актуальності набуло питання примусового відчуження майна під час дії цього воєнного стану.

Так, відповідно до ч.2 статті 353 Цивільного кодексу України зазначається, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Окрім цього, Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX затверджено Указ

⁸ Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право / За заг. ред. Теліпко В. Е. К.: Центр учбової літератури, 2010. С. 458-459.

⁹ Дрьоміна-Волок Н.В. Питання міжнародної кримінальної відповідальності за дискримінаційні злочини. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 47. С. 46.

¹⁰ Мохончук С.М. Злочин геноциду: історичне визначення та конвенціональне закріплення у міжнародному кримінальному праві. Університетські наукові записки. 2011. № 3(39). С. 350.

Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Даним указом передбачається, що на період дії воєнного стану можуть обмежуватися деякі конституційні права та свободи людини і громадянина, та запроваджуватися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб.

Таким обмеженням є, зокрема, примусове відчуження майна, яке перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна різних державних підприємства, державних господарських об'єднань для потреб держави, оформлюючи це відповідними документами.

Тобто фактично, проаналізувавши дані приписи, можемо зазначити, що йдеться про два різні способи припинення права власності на майно у зв'язку з потребою передати таке майно для потреб оборони: примусове відчуження та вилучення.

Слід відрізнити примусове відчуження майна від процедури вилучення майна. Примусове відчуження передбачає позбавлення власника права власності індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Щодо вилучення майна, дана процедура передбачає позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передання для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Слід зазначити, що примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за відповідним рішенням військового командування, погодженим з Радою Міністрів АРК, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

Але, слід зауважити, що зазначене вище, не стосується тих територій та місцевостей, де ведуться бойові дії. Адже у таких місцевостях для процедури відчуження непотрібно погодження Ради міністрів АРК, обласної, районної Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації тощо.

Варто звернути увагу також на дещо незрозуміле формулювання статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», щодо того, що «військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати такі заходи правового режиму воєнного стану: примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань тощо» .

На мою думку, тут слід прибрати формулювання «разом», оскільки не йдеться мова про спільність рішень та дій військового командування та військових адміністрацій, замінивши на «або».

До того ж, в цьому випадку не зайвим було б звернутись до приписів п. 1 ч. 2 ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до яких військові адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. А одним із таких заходів є примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави, що передбачено пунктом 4 статті 8.

Тобто маємо різне тлумачення п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» – буквального та системного. Тому, краще в даних приписах замість «разом», зазначити формулювання «або», хоча б із міркувань оперативності запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника, але, звичайно, з наступним повним відшкодуванням його вартості. Таке рішення приймається відповідальним органом – військовим командуванням за законодавчо встановленою процедурою.

**Зав'ялов Є.В.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, студент**

**Романова А.Є.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, студентка**

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ. СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ В УМОВАХ КРИЗИ

На початку ХХІ століття розпочалась нова епоха в галузі технологій, яка була пов'язана з появою інтернету, який значно спростив життя людини у різних сферах. За допомогою інтернету, людина може робити надзвичайні речі та отримувати різноманітні послуги, які раніше могла отримати тільки офлайн. Один з проявів – запровадження нових технологій в систему надання адміністративних послуг, надання їх онлайн. Тобто йде мова про електронне урядування, яке в мирний час стало невід'ємною частиною життя кожного українця.

Через військову агресію Російської Федерації на території нашої держави, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан, і було призупинено надання адміністративних послуг та обмежено доступ до більшості реєстрів. Але багато адміністративних послуг потрібні навіть в умовах війни. Для відбудови України стануть нагально необхідними, нині не дуже важливі, послуги у земельній, будівельній та інших сферах, пов'язаних з функціонуванням економіки.

Які ж саме послуги стали недоступними в умовах воєнного часу? Так дійсно після початку збройної агресії дуже багато реєстрів та баз даних було вимкнено для збереження інформації. Міністерство цифрової трансформації повідомляє, що наразі комплексна адміністративна послуга «Малятко недоступна, а зареєструвати народження дитини під час воєнного стану можна в будь-якому відділі державної реєстрації актів цивільного стану, який наразі працює. Також було змінено процедуру видачі свідоцтв про народження, смерть, шлюб, зміну імені. Щодо реєстрації факту смерті, то вона здійснюється в будь-якому відділі державної реєстрації актів цивільного стану, який наразі працює незалежно від місця смерті чи проживання померлої особи. Державна реєстрація шлюбу також може відбуватися в будь-якому відділі державної реєстрації актів цивільного стану, який наразі працює, але тепер дозволяється проводити реєстрацію у день подання відповідної заяви без дотримання місячного строку.

Важливо зауважити і про зміни в паспортних послугах, адже з початком введення воєнного стану в Україні було частково призупинено роботу органів Державної міграційної служби, через що в застосунку в Дії деякі цифрові документи були недоступні, але згодом

з'явилися. Багато громадян України через бойові дії втратили доступ до документів, які посвідчують особу, тому через це було створено «Документ, який повинен посвідчувати особу в умовах воєнного стану». Також необхідно зазначити, що з 24.02.2022 було повністю зупинено процес реєстрації місця проживання громадян не тільки через застосунок, а й через особисте відвідування органів місцевого самоврядування, ДРАЦС, але лише за місцем зберігання актового запису. Це досить сильно впливає на можливість реалізації громадянами своїх прав та виконанням своїх повноважень органами влади.

Однак не все так негативно. В важкий для країни час не зупиняється розробка нових функцій в застосунку Дія, про що буде йти далі.

У зв'язку з бойовими діями багато мільйонів громадян були змушені залишити своє місце проживання. Тому виникло право на отримання статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО), його отримали особи, які були змушені покинути своє постійне місце проживання у зв'язку з воєнними діями, тобто, які перемістились з регіонів, де ведуться активні бойові дії. Перелік цих регіонів визначений Урядом у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 №204 – для «Підтримки: Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська області, м. Київ, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області».

Для отримання статусу ВПО потрібно стати на відповідний облік та отримати довідку ВПО, а вже постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 №269 передбачила можливість отримання статусу ВПО і через Єдиний державний веб портал електронних послуг (Портал Дія).

Для подання заяви з використанням мобільного додатку Порталу Дія внутрішньо переміщеній особі необхідно встановити мобільний додаток Порталу Дія на електронний пристрій, критерії якого підтримують використання такого додатка, підключений до Інтернету, та пройти електронну ідентифікацію та автентифікацію з використанням інтегрованої системи електронної ідентифікації, електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису, або інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначного встановлення особи. Особисто подати заявку, і тоді довідка видається безоплатно у день подання заяви про взяття на облік.

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно зазначити, що процес електронного урядування не зупинився і в умовах воєнного стану. Дійсно деякі послуги перестали бути доступними, деякі показали свою неефективність, оскільки розроблялись для функціонування в мирний час, однак з часом частково ситуація виправилась, з'явилися нові важливі послуги, як наприклад отримання статусу внутрішньо переміщеної особи з подальшим оформленням виплат, організувати фіксацію збитків, завданих війною та воєнних злочинів. Більше того, застосунки стали знаряддям боротьби, їх використовують для оголошення повітряної тривоги, інформування ЗСУ та правоохоронних органів про переміщення ворога, тощо. Це іще раз підтвердило що орієнтація на розбудову електронного Уряду та електронної держави абсолютно виправдані, а електронні послуги стали невід'ємною частиною життя, навіть в важких умовах сьогодення.

Науковий керівник: Зима О.Т., к.ю.н., доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СПЛАТА ПОДАТКІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ-ПІДПРИЄМЦЯМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Важливе завдання держави під час воєнного стану – сприяти збереженню (відновленню) бізнесу, що може досягатися в різні способи, в тому числі й через оподаткування. Ця робота присвячена нововведенням в оподаткуванні фізичних осіб-підприємців (далі ФОП, ФОПи), зокрема, йдеться про зменшення податкового навантаження на вказану категорію платників податків. Ухвалені Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» зміни до порядку оподаткування ФОПів зумовлені тим, що частина ФОПів була вимушена призупинити діяльність у зв'язку з бойовими діями, інша частина не отримує той дохід, який вдавалося отримувати раніше. Послабленням податкового навантаження держава схвалила й благодійну діяльність ФОПів – надання ними добровільної матеріальної, фінансової військовим формуванням України на безоплатній основі. Тому вбачається актуальним аналіз положень зазначеного Закону та дослідження того, як саме змінилося оподаткування, оцінка корисності таких нововведень.

«Сьогодні невід'ємною складовою державного регулювання економіки є не тільки економічний розвиток, а й забезпечення виконання соціальних функцій держави. Питання забезпечення суспільного добробуту, якості життя та соціального захисту населення вийшли на перший план»¹. Україна, як соціальна держава, намагається робити усе можливе задля збереження дрібних та середніх бізнесів, в тому числі шляхом податкових реформ. Адже якби не можливість для зменшення податків ФОПам, деякі з них припинили б діяльність взагалі. Тому вжиття тимчасових заходів із звільнення від сплати єдиного соціального внеску, єдиного податку (або зменшення ставки податку для деяких груп) є необхідним.

Суть основних змін, передбачених вказаним вище Законом полягає в наступному:

благодійна допомога не включається до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу (п. 6 цього закону): ФОПи можуть виступати як надавачами, так і отримувачами такої допомоги;

можна не сплачувати ЄСВ ФОПам як на загальній, так і на спрощеній системі оподаткування (п. 9-19 Закону: «Тимчасово, з 1 березня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом дванадцяти місяців після припинення або скасування воєнного стану, особи [...], мають право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе»);

1 та 2 група платників за спрощеною системою оподаткування можуть не сплачувати єдиний податок до припинення чи скасування воєнного стану (п. 9.1 Закону);

3 група може сплачувати єдиний податок в розмірі 2% від доходу (п. 9.4. Закону) (спеціальна заява на перехід на таку ставку податку подається до 1 числа кожного місяця до податкової служби за місцем реєстрації ФОПа, єдиний податок за цією ставкою треба сплачувати щомісяця, а не раз в квартал);

¹ Старовойт Л. Л. Державне регулювання оподаткування доходів населення в умовах євроінтеграції. Дисертація на здобуття ступеня кандидата економічних наук. Кропивницький, 2021. С. 26.

платниками єдиного податку третьої групи можуть бути фізичні особи-підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 10 мільярдів гривень» (п. 9.2. Закону);

-встановлено заборону переходу на пільгову 2-% ставку єдиного податку для визначених категорій платників податку 3 групи: ті, хто проводить азартні ігри, здійснює операції з іноземною валютою, страхові брокери, представництва, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи юридичної особи, яка не є платником єдиного податку, нерезиденти (п. 9.3 Закону);

-товари та послуги, надані на потреби ЗСУ, оподатковуються за ставкою ПДВ 0% (п. 32-1. Закону);

-вводиться пільгова ставка ПДВ – 7% на постачання нафтопродуктів (п. 32-2. Закону).

Зазначені зміни покликані враховувати реалії впливу воєнного стану на економіку, включаючи сферу малого бізнесу, зокрема, сприяти полегшенню порядку отримання ФОПами благодійної допомоги, запобіганню припинення діяльності тих ФОПів, які є тимчасово неплатоспроможними. Але на тлі таких безпрецедентних кроків з боку держави водночас не можна пройти повз проблеми зловживання правом: коли платоспроможні ФОПи, які мають той же дохід, що й до введення воєнного стану, або навіть і більший, користуються можливістю зменшення податку та платять до місцевих бюджетів значно менші суми коштів. Це становить велику небезпеку в умовах воєнного стану, коли держава змушена витратити значні кошти на підтримання обороноздатності². Тому важливо наголосити на тому, що мета Закону: «підвищити необхідне забезпечення військових і правоохоронних підрозділів у відбитті збройного нападу Російської Федерації та забезпечити дотримання прав і обов'язків платників податків та контролюючих органів» (як вказано в пояснювальній записці до законопроекту, що вже став законом)³. Як зазначає вчена-економіст Л. Старовойт: «В сучасних умовах господарювання саме за допомогою податкового механізму складаються об'єктивні можливості для підвищення впливу держави на регулювання темпів і напрямів соціально-економічного розвитку країни та рівня життя громадян»⁴.

Можна зробити висновок, що цей Закон в цілому є ефективним, але сплата податків ФОПами внаслідок прийняття таких змін відбувається виключно «на совість» платника. На нашу думку, варто законодавчо встановити ліміти доходів, за перевищення яких ФОП не має права користуватися вищезазначеними пільгами.

Науковий керівник: Лобач О.М., к.ю.н., доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія».

² Рада збільшила військові витрати держбюджету 2022. Слово і діло (аналітичний портал). 21 квітня 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/21/novyna/polityka/rada-zbilshyla-vijskovi-vytraty-derzhbyudzhetu-2022>

³ Пояснювальна записка до Проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану від 14.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39235>

⁴ Старовойт Л. Л. Державне регулювання оподаткування доходів населення в умовах євроінтеграції. Дисертація на здобуття ступеня кандидата економічних наук. Кропивницький, 2021. С. 57.

АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 201-2 ККУ

Наразі, наша держава і безпосередньо люди отримують допомогу від іноземних країн та різних благодійних організацій. Відповідно у даній сфері діяльності можливі певні зловживання та порушення, тому цілком очікуваним стало впровадження кримінальної відповідальності за нецільове використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та благодійної допомоги. Крім того, для певних категорій населення така допомога є життєво необхідною, тому Україна повинна докласти всіх зусиль аби гуманітарна допомога використовувалась за призначенням. Важливо зазначити, що раніше законодавство про благодійну діяльність та використання гуманітарної допомоги передбачало відповідальність за порушення у цій сфері, але конкретного складу правопорушення не було, хоча таку допомогу українці отримують з 2014 р. Тож, коли Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) було доповнено ст. 201-2 (Закон № 2155-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24.03.2022 р., який набрав чинності 03.04.2022 р.), законодавці фактично усунули існуючу прогалину.

Безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення, на мою думку, є суспільні відносини, які встановлюють порядок надання, розподілу і видачі гуманітарної та іншої допомоги певним верствам населення.

Предметами ж виступають: 1) товари гуманітарної допомоги; 2) благодійні пожертви; 3) безоплатна допомога. При цьому, у примітці до ст. 201-2 ККУ законодавець вказує, що поняття цих предметів кримінального правопорушення варто шукати у Законах України «Про гуманітарну допомогу» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Виходячи з аналізу ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» постає питання чи коректно законодавець визначив безоплатну допомогу як предмет досліджуваного кримінального правопорушення, адже у Законі вказано, що безоплатна допомога – це надання гуманітарної допомоги без будь-яких компенсацій донорам (особи, які надають допомогу іншим особам, що потребують цієї допомоги). Відповідно «безоплатна допомога» – це процес надання гуманітарної допомоги, а не окрема матеріальна річ, а тому не доцільно визначати її як окремий предмет кримінального правопорушення. Таке ж питання стосується і «благодійної пожертви», адже відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» це поняття трактується як безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів. Тобто варто говорити, що Закон визначає благодійні пожертви як певний процес, а тому видається не коректним формулювання такої форми діяння як «використання пожертв». Бо виходить, що законодавець притягає до кримінальної відповідальності особу, за те, що вона використовує процес, а не певне майно, що є цілком не логічним.

Також є думка, що законодавцю варто було зробити вказівку на незаконний характер діянь не лише у назві статті, а безпосередньо й у диспозиції. Адже, у такому разі можна припустити, що будь-яка форма діянь буде незаконною, але це не так. Із аналізу ч. 1 ст. 201-2 КК України вбачається, що об'єктивна сторона виражається у формі альтернативних діянь: 1) продаж товарів гуманітарної допомоги; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги; 3) укладання інших правочинів щодо розпорядження тими ж об'єктами. І всі ці форми є

незаконними за своєю суттю, адже суперечать природі волонтерської роботи та благодійної допомоги.

Обов'язковим є і суспільно небезпечний наслідок – отримання прибутку у значному розмірі. Згідно з п. 2 примітки до ст. 201-2 ККУ значним є розмір, якщо загальна сума вартості гуманітарної допомоги, безоплатної допомоги або ж благодійних пожертв у 350 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян. Тобто станом на 01.01.2022 р. це щонайменше 434 175 грн. Вбачається, що це занадто велика на сьогодні шкода і було б доцільніше встановити менший її розмір, приміром, таку, що у 100 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

Щодо суб'єктивної сторони, то на мою думку для цього кримінального правопорушення притаманний саме прямий умисел, адже особа усвідомлює, що незаконно використовує гуманітарну допомогу, передбачає наслідки свого діяння і бажає, щоб вони настали, адже обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони за статтею 201-2 ККУ є мета – отримання прибутку. Дана мета характерна для усіх форм діянь.

Останнім елементом є його суб'єкт. Для цього спочатку потрібно встановити коло осіб, які приймають участь у процесі надання гуманітарної та іншої допомоги. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про гуманітарну допомогу» визначається три суб'єкта, які беруть безпосередню участь у процесі надання гуманітарної допомоги: 1) донори, 2) отримувачі та 3) набувачі. Донором визнається юридична чи фізична особа, що добровільно надає гуманітарну допомогу отримувачам. Отримувачі, у свою чергу, – це юридичні особи, яких в установленому КМУ порядку реєструють як отримувачів. І третім суб'єктом є набувач гуманітарної допомоги, тобто це фізична чи юридична особа, яка потребує гуманітарної допомоги, і відповідно набуває її. При цьому «набувачі гуманітарної допомоги з статусом юридичної особи визначаються відповідно до абзацу 5 цієї статті». Тобто, на мою думку, у даних правовідносинах такий суб'єкт як донор є обов'язковим учасником, а от уже обов'язковість участі отримувача і набувача визначається відповідно до характеру правовідносин, що склалися. У моєму розумінні, якщо гуманітарної допомоги потребує юридична особа, то вона її отримує від донора, і відповідно тоді така юридична особа визнається уже набувачем, тобто тоді третій суб'єкт – отримувач, відсутній. А якщо ж гуманітарної допомоги потребує фізична особа, то у відносинах повинно обов'язково бути три суб'єкти – донор, отримувач і фізична особа-набувач. Відповідно отримувач виступає посередником у цих відносинах. Якщо ж брати відносини, що складаються щодо використання благодійних пожертв, то вони регулюються уже Законом «Про благодійну діяльність та благодійні організації» і відповідно до ст. 1 цього Закону, суб'єктами таких правовідносин є благодійник і бенефіціар. Благодійником може бути як фізична, так і юридична особа, а от бенефіціаром визнається фізична особа, неприбуткова організація, будь-які юридичні особи чи територіальна громада. При цьому слід мати на увазі, що суб'єктом кримінального правопорушення є лише фізична осудна особа (ст. 18 ККУ), до юридичної ж особи можуть бути застосовані лиш заходи кримінально-правового характеру (ст. 96-3 ККУ). Однак тут проявляється ще один недолік: перелік у ч. 1 ст. 96-3 ККУ не доповнено вказівкою на ст. 201-2 ККУ.

Крім того, як видається, законодавець припустився помилки, вказуючи, що обов'язковим додатковим покаранням у санкції ч. 2 ст. 201-2 ККУ є конфіскація майна. Відповідно до ч. 2 ст. 59 ККУ це покарання встановлюється лише за тяжкі та особливі тяжкі корисливі злочини. Але згідно із ст. 12 ККУ злочин, передбачений ч. 2 ст. 201-2 ККУ, є нетяжким. Тобто, санкція ч. 2 ст.

59 ККУ суперечить положенням Загальної частини, а отже, згідно із ч. 1 ст. 65 ККУ конфісація майна не може бути призначена.

Отже, проаналізувавши склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 ККУ, можна стверджувати, що законодавець цілком доцільно вніс зміни до кримінального закону, враховуючи ситуацію в країні. Але, варто зазначити те, що при формулюванні цієї норми законодавець допустив низку помилок, які у подальшому призведуть до невизначеності у застосуванні цієї статті уже на практиці, тому дана стаття потребує удосконалення. Також, на мою думку, законодавець обов'язково повинен зменшити розміри неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що визначається у даній статті, адже вони є дуже високими, і відповідно більшість винних осіб у вчиненні даного кримінального правопорушення, на практиці, не будуть притягати за вчинення кримінального правопорушення, що з урахування ситуації в країні є не допустимим.

Науковий керівник: Михайліченко Т.О., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

**Семенова К.М.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут, студентка 3 курсу**

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Історія криміналізації цього кримінального правопорушення почалася з реалізації положень Стамбульської конвенції 6 грудня 2017 р. в Україні шляхом внесення змін до закону про кримінальну відповідальність, які набрали чинності 11 січня 2019 р. В результаті чого було доповнено Кримінальний кодекс (далі – КК) України статтею 126-1.

Проблема вчинення домашнього насильства, станом на сьогодні, є поширеним явищем у всіх країнах світу, враховуючи й Україну, боротьбу з якою ведуть шляхом прийняття різних положень, процедур захисту і т. д. Часто, найскладнішим для боротьби є те, що особи над якими було вчинено насильство замовчують цей факт, а тому відсотковий показник виявлених правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності є в рази меншим, ніж фактична кількість вчинених порушень. Окрім того, законодавець так і не виправив низку недоліків, на які неодноразово вказували теоретики і практики. Ці недоліки часто сприяють тому, що особу надзвичайно складно не лише притягнути до відповідальності, а й призначити їй реальне покарання.

Враховуючи політичну ситуацію в нашій країні домашнє насильство стало так би мовити «невидимим» кримінальним правопорушенням, адже основна увага уповноважених органів, які займаються цією категорією справ, спрямована на проблеми та порушення воєнного спрямування. На мою думку, органи не повинні ігнорувати звернення осіб, позаяк даний склад злочину може загострюватися в умовах війни з урахуванням напруженого психологічного становища у суспільстві. Відповідно до цього постає питання про те, чи не зменшиться кількість звернень із заявами про вчинення домашнього насильства до правоохоронних органів з об'єктивних і зрозумілих причин, адже для того щоб притягнути винну особу до відповідальності нам потрібні відомості про вчинення дій передбачених статтею 126-1 КК України. До прикладу, за даними ГУНП в Черкаській області, із 24 лютого до 1 квітня

поточного року надійшло 594 виклики щодо домашнього насильства, що майже вдвічі менше ніж за аналогічний період у 2021 році, а саме 1067 викликів, що свідчить про вагоме зменшення випадків звернення громадян до правоохоронних органів. На жаль, нині встановити будь-які показники поки що немає можливості, але можна справедливо очікувати, що фактів домашнього насильства навряд чи стало менше, а от фактів їх фіксації – цілком ймовірно.

Кримінальні правопорушення, які були вчинені після введення воєнного стану, повинні розглядатися з урахуванням п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України. Зазначений пункт окреслює вчинення злочину з використанням умов воєнного стану, як обставину, що обтяжує покарання та в майбутньому впливає на вид та розмір покарання. Також слід звернути увагу на те, що в розумінні КК України обтяжуючою обставиною буде вчинення правопорушення не у період дії воєнного стану, а саме з використанням умов воєнного стану. Безпосередньо це стосується і домашнього насильства. Причиною застосування такої обтяжуючої обставини є те, що винна особа може умисно користуватися зайнятістю уповноважених осіб та компетентних органів влади, панікою людей та іншими чинниками, так би мовити для полегшення вчинення кримінальних діянь.

Сучасного досвіду та практики застосування вищезазначеної обставини немає, адже за роки незалежності Україна вперше перебуває в умовах воєнного стану. Тому, у діяльності судів при призначенні покарання закономірно виникають і виникатимуть суперечності та дискусійні питання.

Об'єктивною стороною кримінального правопорушення за ст. 126-1 КК є фізичне, економічне або психологічне насилля, яке, як зазначає законодавець, може призвести до розладів здоров'я, фізичних або психологічних страждань, втрати працездатності, емоційної залежності, або погіршення якості життя потерпілої особи. Безперечно, в умовах війни ризик настання таких наслідків значно вищий, адже багато чинників прямо впливають на емоційний та психологічний стан особи. Тому, це ще один доказ того, що потрібно застосовувати суворішу кримінальну відповідальність.

Аналізуючи ч. 2 ст. 9 КПК, можна стверджувати, що обов'язок з'ясувати, чи вчинено кримінальне правопорушення за наявності обставин, які обтяжують покарання, лежить на правоохоронних органах, що відкривають кримінальне провадження та здійснюють досудове розслідування.

Повертаючись до аналізу положень КПК, можна говорити про те, що призначення судом покарання в межах максимальної санкції за вчинення відповідного кримінального правопорушення в умовах воєнного стану є правом суду, а не його обов'язком. Підтвердженням цього є пункти 5, 6 ч. 1 ст. 368 КПК України в якому зазначено, що суд, ухвалюючи вирок, також повинен вирішити такі питання:

- чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме;
- яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати, які обов'язки слід покласти на особу в разі її звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Отже, підсумовуючи вищевикладене можна сказати про те, що поширеність вчинення домашнього насильства призвело до потреби криміналізації даного правопорушення. З урахуванням умов війни вчинення домашнього насильства не втратило своєї актуальності, а лише додало певних особливостей, адже суд повинен призначити покарання з урахуванням

обставин, які обтяжують покарання, але не зобов'язаний призначати таке покарання в межах максимальної санкції статті.

Науковий керівник: Михайліченко Т.О., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

**Сорока Є.Є.,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, студентка**

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА: ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституцією України передбачено, що кожна людина має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї родини, що включає повноцінне харчування, одяг, житло¹. Тому при виникненні гуманітарної кризи держава повинна забезпечити реалізацію цього права. Одним із таких заходів, визнаний міжнародною спільнотою, є надання гуманітарної допомоги¹.

Згідно зі ст.1 Закону України «Про гуманітарну допомогу», гуманітарна допомога - цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану².

Зважаючи на сьогоденну ситуацію в Україні, доречно наголосити, що багато гуманітарної допомоги надходить з-за кордону. На митну територію України дозволяється її ввезення лише за умови, що ці товари не загрожують життю і здоров'ю набувачів допомоги та задовільняють їхні потреби. Детальний перелік таких товарів міститься у ч. 1 ст. 250 Митного кодексу України³.

Принагідно маю зазначити, що операції з гуманітарною допомогою пов'язані з наданням її отримувачам податкових, митних, організаційних та інших пільг і переваг (див., наприклад, ст. 287 Митного кодексу України). Їх наявність створює підвищені ризики запровадження різноманітних схем з ухилення від оподаткування, митного контролю, інших форм державного контролю та нагляду, тощо. Типовою є ситуація коли товари завезені в Україну під виглядом гуманітарної допомоги опинялися на прилавках магазинів.

Для запобігання протиправним діям у сфері гуманітарної діяльності використовується два інструменти: процедуру реєстрації гуманітарної допомоги та контроль за отриманням та використанням гуманітарної допомоги.

Говорячи про контроль, ст. 11 Закону України «Про гуманітарну допомогу» вказує, що спеціально уповноважені державні органи з питань гуманітарної допомоги та органи доходів та зборів повинні слідкувати за використанням гуманітарної допомоги за цільовим

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.

² Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999р. № 1192-XIV. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 21.05.2022р.)

³ Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552.

призначенням⁴. Попри це в Україні не сформувалася дієва системи контролю за ввезенням, використанням та розподілом гуманітарної допомоги. Відповідно, зберігається ризик ввезення товарів, які не відносяться до гуманітарної допомоги, без сплатення податків та зборів до державного бюджету.

Щодо процедури, то слід говорити не про одну, а про дві різні реєстраційні процедури: адміністративну процедуру реєстрації отримувачів гуманітарної допомоги та адміністративну процедуру реєстрації договорів про надання гуманітарної допомоги. Здійснюються вони Комісією з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України, і є досить складними та тривалими.

Ще за часів ухвалення Закону «Про гуманітарну допомогу» було очевидним, що у разі виникнення ситуацій, що загрожують життю та здоров'ю людей, застосування цих процедур призведе до значних негативних наслідків і позитивний ефект від допомоги буде втрачено. Тому Комісія з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України надано право в екстрених ситуаціях встановлювати більш прості процедури.

Однак навіть передбачена спрощена процедура в умовах воєнного стану виявилась громіздкою і загалом непридатною. З перших днів війни Уряд зайняв чітку та однозначну позицію, згідно з якою держава та народ мають отримати все необхідне для оборони та подолання гуманітарної кризи, навіть якщо для цього прийдеться «закрити очі» на окремі правопорушення.

Перший крок – ухвалення Кабінетом Міністрів України Постанови «Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги». Її припис однозначний: «в умовах воєнного стану не поширюються встановлені законодавством вимоги щодо отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги від юридичних та фізичних осіб – резидентів і нерезидентів»⁵.

Другий крок – тимчасова відмова від застосування передбачених законодавством реєстраційних процедур: при ввезенні на територію України гуманітарної допомоги більше не потрібно отримувати окреме рішення про визнання вантажа гуманітарною допомогою, отримувач не обов'язково має бути включеним до Єдиного реєстру отримувачів гуманітарної допомоги, а митна та прикордонна служби забезпечують невідкладний пропуск через Державний кордон України допомоги.

Третій крок – спрощення процедури митного оформлення.

Не заглиблюючись у зміст питання зазначу, що на перший погляд ефективна процедура митного оформлення в умовах воєнного стану виявилась надто складною, а тому непридатною для застосування. На сьогодні для України одним з головних завдань є максимальне насичення країни гуманітарними вантажами, що дозволять уникнути гуманітарної кризи та забезпечать нормальне функціонування економіки країни.

Для реалізації вказаного завдання Уряд ще в лютому ухвалив Постанову «Про особливості визнання гуманітарною допомогою товарів, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та цивільного захисту населення в умовах введення воєнного

⁴ Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999р. № 1192-XIV. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 21.05.2022р.)

⁵ Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2022 р. № 202. Офіційний вісник України. 2022. №25, С. 186. Ст. 1286.

стану»⁶. Однак вона не змогла в повному обсязі розв'язати проблеми спрощення митного оформлення. Зважаючи на це, Кабінет Міністрів прийняв Постанову «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану». Згідно з постановою, закріпилися нові процедури митного оформлення гуманітарної допомоги⁷.

Проте, законодавчого закріплення спрощеної процедури митного оформлення недостатньо. Для оперативного отримання гуманітарної допомоги її слід звільнити від оподаткування. Щоб вирішити дану ситуацію була ухвалена Постанова «Про тимчасове відстрочення сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України продуктів харчування та інших товарів першої необхідності»⁸. Вона дозволяла відстрочити сплату податків, але не звільняла від них повністю. Згодом, було прийнято ще ряд постанов, які змінювали та доповнювали одна одну. Однак, і донині дане питання залишається неврегульованим.

Враховуючи сучасні технології, також не можна не сказати про спрощений порядок спрямування гуманітарної допомоги отримувачам та розподілу її між ними. Наразі, оперативний порядок одержання гуманітарної допомоги як ніколи необхідний. Тож, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів разом з компанією Vanza за сприяння Офісу Президента України запустили офіційну платформу («СпівДія») для управління процесами отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги.

Отже, в умовах воєнного стану використання звичайних адміністративних та митних процедур, пов'язаних із надходженням в Україну гуманітарної допомоги є неефективним. Потреби держави та народу України в гуманітарних вантажах може бути задоволена лише у разі запровадження істотно спрощених «кризових» процедур. Їх ефективність може бути підвищена завдяки широкому використанню інструментів електронного урядування (наприклад, застосунку «СпівДія»). Однак спрощення процедур підвищує небезпеку скоєння правопорушень, пов'язаних з обігом гуманітарних вантажів. Держава вчинила низку заходів, щоб забезпечити ефективне та безперервне надходження в країну необхідних товарів через механізми гуманітарної допомоги. Однак їх недоліком є безсистемність і відсутність узгодженості. В країні повинен існувати комплекс правових норм різного рівню юридичної сили, які б регулювали здійснення так званого «кризового менеджменту», в тому числі і у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Науковий керівник: Зима О.Т., к.ю.н., доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

⁶ Про особливості визнання гуманітарною допомогою товарів, необхідних для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та цивільного захисту населення в умовах введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2022 р. № 155. Урядовий кур'єр. 2022. № 41

⁷ Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 р. № 174. Офіційний вісник України. 2022. № 25. С. 154. Ст. 1259.

⁸ Про тимчасове відстрочення сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України продуктів харчування та інших товарів першої необхідності: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 р. №180. Офіційний вісник України. 2022. № 25. С. 158. Ст. 1262.

З М І С Т

Комарова Т.В.	3
НОВА СПЕЦІАЛЬНА ПРОЦЕДУРА НАБУТТЯ ЧЛЕНСТВА В ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ: В ПОШУКАХ ПРАВОВОЇ ОСНОВИ	
Анакіна Т.М.	5
RIGHT TO TEMPORARY PROTECTION IN THE EU MIGRATION LAW	
Волощук О.Т	8
ГЕНОЦИДНА ПОЛІТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	
Демура М.І.	10
ЗАСТОСУВАННЯ ДІДЖИТАЛ ІНСТРУМЕНТІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Забуга Ю.Ю.	13
ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЧАСТИНИ 2 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ	
Зелінська Я.	16
МОЖЛИВІ ПРОЯВИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У СПРАВАХ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	
Корнєва П.М.	17
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОТРИМАННЯ ТИМЧАСОВОГО ПРИХИСТКУ УКРАЇНЦЯМИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
Крицька І.О.	20
ВІДСТУП УКРАЇНИ ВІД МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ГАРАНТОВАНИХ СТАТЕЮ 5 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Крипа L.	22
IDENTIFICATION OF FINANCIAL MARKETS AND BUSINESS LEGISLATION WHICH SHOULD BE PRIORITIZED IN THE PROCESS OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LAW WITH EU LAW	
Муртіщева А.О.	24
ВЗАЄМОДІЯ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ	
Свічкарьова Я.В.	26
ЩОДО ЗМІНИ ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	
Григоренко А.О.	28
ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ РЕКОНСТРУКЦІЇ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПОЛІГОНУ У ДИДАКТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	
Кашук Т.О.	30
ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	

Радковська І.С.	32
ДЕЯКІ НОВЕЛИ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	
Шевченко Н.С.	35
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	
Бершаденко О.	37
ВОЄННИЙ СТАН, ЯК ФОРС-МАЖОР (НЕПЕРЕБОРНА СИЛА)	
Волощук В.О.	38
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ	
Гладченко М.	40
ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	
Зав'ялов Є.В, Романова А.	42
ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ. СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ В УМОВАХ КРИЗИ	
Подолька Т.О.	44
СПЛАТА ПОДАТКІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ-ПІДПРИЄМЦЯМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	
Семенова А.М.	46
АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТИ 201-2 ККУ	
Семенова К.М.	48
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ	
Сорока Є.Є.	50
ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА: ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	